

Ensin saunovat miehet, sitten naiset.

Tekstin sisäinen kieliopillinen koheesio luku- ja kirjoitustaidottomien aikuisten maahanmuuttajien suomen kielen opetusmateriaaleissa

Taru Toppola
Tampereen yliopisto
Kieli- ja käännöstieteiden laitos
Suomen kieli
Pro gradu -sivuainetutkielma
Joulukuu 2010

Tampereen yliopisto
Suomen kieli
Kieli- ja käännöstieteen laitos

TOPPOLA, TARU: *Ensin saunovat miehet, sitten naiset*. Tekstin sisäinen kieliopillinen koheesio luku- ja kirjoitustaidottomien aikuisten maahanmuuttajien suomen kielen opetusmateriaaleissa

Pro gradu -sivuainetutkielma, 46 sivua
Syksy 2010

Tutkielma käsittelee tekstin sisäistä kieliopillista koheesiota luku- ja kirjoitustaidottomien aikuisten maahanmuuttajien suomen kielen opetusmateriaaleissa. Tekstilingvistinen analyysi keskittyy erityisesti siihen, mitä koheesiokeinoja tarkastelluissa teoksissa on ja miten tulokset vertautuvat yleiskielisiin teksteihin. Lisäksi tutkimuksessa analysoidaan opetusmateriaalien tekstilauseiden piirteitä ja verrataan niitä yleiskieleen.

Tutkimuksen aineisto koostuu neljästä luku- ja kirjoitustaidottomille aikuisille suunnatusta opetusmateriaalipaketista, kolmesta painetusta oppikirjasta ja yhdestä verkkomateriaalipaketista. Tarkastelun kohteena ovat teosten kaikki yli kolmelauseiset juonelliset tekstit, mutta dialogi on sen poikkeavan luonteen vuoksi pyritty jättämään tutkimuksen ulkopuolelle. Koheesiokeinojen luokittelu pohjautuu suurelta osin Hallidayn ja Hasanin (1990) jaotteluun, mutta sitä täydennetään tarvittaessa erityisesti suomen kieleen keskittyvin teorioin.

Tekstit ovat melko päälausepainotteisia ja useimmiten virkkeet ovat yksi- tai kaksilauseisia. Virkkeiden sana- ja lausemäärät korreloivat aineistossa selkeästi, sillä sanamäärä lauseessa on sitä pienempi, mitä useampia lauseita virkkeessä on. Tulokset osoittavat, että aineisto sisältää melko monipuolisesti tekstin sisäisiä kieliopillisia koheesiokeinoja. Tavallisimmat koheesiokeinot aineistossa olivat yleiskielessäkin useimmin käytetyt persoonapronominit, additiiviset kytkennät ja nominaaliset ellipsit. Kaiken kaikkiaan koheesiokeinoja oli huomattavasti vähemmän lausetta kohden kuin yleiskielessä. Tyypillisimpiä kytkentöjä aineistossa on runsaasti, mutta harvinaisempia kytkentöjä on selkeästi vähemmän kuin vertailuaineistoissa.

ASIASANAT: koheesio, luku- ja kirjoitustaidottomat aikuiset maahanmuuttajat, maahanmuuttajaopetus, suomen kielen opetusmateriaali, oppikirjakieli

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	1
1.1 Tutkimustehtävä	2
1.2 Tutkimusaineisto	3
2. TUTKIMUKSEN TAUSTAA JA TEORIAA	6
2.1 Luku- ja kirjoitustaidottomuus ja maahanmuuttajat	6
2.2 Luku- ja kirjoitustaidottomien koulutus	7
2.3 Oppikirjakieli ja aiempi tutkimus	8
3. KIELIOPILLISET KOHEESIOKEINOT	11
3.1 Koheesion käsite	11
3.2 Referenssi	12
3.3 Substituutio	13
3.4 Kytkenät	14
4. TUTKIMUSAINIESTON TEKSTILAUSEIDEN PIIRTEITÄ	17
4.1 Aineiston käsittely	17
4.2 Virke ja lause	18
4.3 Sanasto ja sisältö	22
5. TUTKIMUSAINIESTON KIELIOPILLISET KOHEESIOKEINOT	24
5.1 Referenssi	24
5.2 Substituutio	28
5.3 Kytkenät	32
5.4 Tulosten yhteenvetoa	36
6. LOPUKSI	41
LÄHDELUETTELO	43

1. JOHDANTO

Opetushallinnon luku- ja kirjoitustaidottomien aikuisten maahanmuuttajien koulutuksen opetussuunnitelmasuosituksen (OPH 2006: 4) mukaan luku- ja kirjoitustaidottomia aikuisia maahanmuuttajia oli Suomessa vuoden 2005 lopussa arviolta 1 200-1 500. Tämä luku on kuitenkin ollut viime vuosina voimakkaasti nousussa, ja Suomeen on lähivuosina odotettavissa lisää luku- ja kirjoitustaidottomia maahanmuuttajia, kun Suomessa jo oleskelevien maahanmuuttajien lähtömaahan jääneet perheenjäsenet (aviopuolisot, vanhemmat tai vaikkapa isovanhemmat) saapuvat Suomeen¹. Jotta heidät voidaan kotouttaa suomalaiseen yhteiskuntaan, heidän on hallittava vähintään suomen kielen perusteet. Useita luku- ja kirjoitustaidottomille aikuisille maahanmuuttajille suunnattuja kursseja onkin järjestetty, ja tarjolla on ryhmälle tilaustyönä tehtyjä materiaaleja. Koulutusta heille tarjotaan koko Suomessa, mutta jo nyt osa jää koulutuksen ulkopuolelle, kun aloituspaikkoja on vähemmän kuin hakijoita. Tästä syystä paine sekä ryhmien määrän lisäämiselle että opetusmateriaalin tuottamiselle on suuri. Opetushallitus onkin 2000-luvulla kustantanut uutta opetusmateriaalia luku- ja kirjoitustaidottomien aikuisten opetukseen vanhojen, jo loppuneiden painosten tilalle.

Luku- ja kirjoitustaidottomien aikuisten maahanmuuttajien opettaminen on erityisen haastavaa, sillä ryhmään saapuvien suomen kielen taidot ovat usein hyvin vaatimattomat, eikä yhteistä kieltä opettajan kanssa ole. Suurin haaste aikuisten luku- ja kirjoitustaidottomien opetuksessa on se, että he eivät opi taitoja omalla äidinkielellään vaan kielellä (ja usein myös kirjaimistolla), jota he eivät vielä hallitse. Opetushallinnon opetussuunnitelmasuosituksen (OPH 2006: 12) mukaan oppijoilla on lisäksi usein pakolaistausta. Tästä syystä monilla oppijoilla voi olla henkisiä ja fyysisiä ongelmia, jotka vaikeuttavat luku- ja kirjoitustaidon oppimista.

Kaikki nämä haasteet vaikuttavat myös ryhmälle suunniteltuun opetusmateriaaliin. Luku- ja kirjoitustaidottomille aikuisille maahanmuuttajille on tarjolla pääosin Opetushallituksen kustantamia, melko tuoreita opetusmateriaaleja. Materiaalin tekijät ovat usein suomi toisena kielenä -opettajia, jotka ovat nähneet käytännössä opetusmateriaalitarpeen ja vastanneet siihen (mm. Laine ym. 2007: 164). Materiaalin tulee olla oppijoiden tasoa vastaavaa, josta syystä se ei voi sisältää juurikaan tekstitaitoa vaativia tehtäviä. Suurin osa ryhmälle tarkoitettusta opetusmateriaalista on

¹ Näin arvioi Kirsi Hölttä Aamulehdessä 31.3.2010 artikkelissaan ”Suomi ei ole valmistautunut lukutaidottomien vyöryyn” sivulla A4.

teknisen kirjoittamisen, numeroiden ja kirjain–ääne-vastaavuuden harjoittelua. Materiaalit sisältävät kuitenkin myös tekstejä. Tekstit ovat aineistona hyvin ainutlaatuisia, sillä sen lisäksi, että ne ovat luku- ja kirjoitustaidon opetusmateriaaleja, ne opettavat samanaikaisesti vierasta kieltä ja kulttuuritietoutta ja auttavat oppijaa kotoutumaan vieraaseen kulttuuriin.

1.1 Tutkimustehtävä

Luku- ja kirjoitustaidottomille aikuisille maahanmuuttajille suunnattua opetusmateriaalia on 2000-luvulla tuotettu nopeasti lisääntyvään tarpeeseen. Ryhmien kielitaidon taso, opetussuunnitelman vaatimukset ja yleiset oppikirjojen teksteille tehdyt suositukset vaikuttavat kaikki näiden materiaalien sisältöön ja kieleen. Tässä tutkimuksessa luku- ja kirjoitustaidottomille suunnattua opetusmateriaalia tarkastellaan niiden tarinamuotoisten tekstien koheesion näkökulmasta. Marja-Liisa Julkunen (1991: 15) toteaa, että lukija muistaa koherentit tekstit helpommin kuin epäkoherentit ja että koheesion ansiosta tekstin lukeminen on nopeampaa ja vaatii vähemmän ponnisteluja. Toisaalta luku- ja kirjoitustaidottomien oppijoiden voi olla helpompi käsitellä tekstejä, joissa lauseet ovat itsenäisiä, eikä niiden ymmärtämiseen tarvita erilaisten sidosten ja niiden korrelaattien ymmärtämistä. Alkeistason tekstien tulee olla yksinkertaista mutta luonnollista kieltä, joten on kiinnostavaa tarkastella, sisältävätkö ne koheesiokeinoja vai onko tekstejä yksinkertaistettu ja yleiskielen koheesiokeinoja karsittu. Oppikirjoina tutkimuksen aineisto kuuluu yhtenäiseen tekstilajiin, jota on perinteisesti moitittu luonnottomasta ja keinotekoisesta kielestä (katso esim. Karvonen 1995, Römer 2005). Tästä syystä tutkimuksessa tarkastellaan myös, miten materiaalien sisältämät yleiset tekstipiirteet ja koheesiokeinot vertautuvat yleiskieleen.

Tutkimuksen tavoitteena on siis tarkastella tarinamuotoisten tekstien koheesiota luku- ja kirjoitustaidottomien aikuisten maahanmuuttajien suomen kielen opetusmateriaalissa ja sitä, millaista kieli pääpiirteissään tarinoissa on. Tutkimuksen ydinkysymykset ovat seuraavanlaisia:

- Sisältävätkö luku- ja kirjoitustaidottomille aikuisille maahanmuuttajille tarkoitetut tarinamuotoiset tekstit kieliopillisia koheesiokeinoja ja millaisia nämä keinot ovat?
- Ovatko tietyt koheesiokeinot tutkituissa teksteissä yleisiä ja miten tulokset vertautuvat yleiskielisiin teksteihin?
- Millaisia tekstejä luku- ja kirjoitustaidottomille aikuisille maahanmuuttajille tarkoitetuissa opetusmateriaaleissa on? Miten oppikirjakieli ilmenee teksteissä?

Tutkimuksessa tutkitaan ainoastaan tekstin sisäistä kieliopillista koheesiota, eikä leksikaalista koheesiota näin ollen oteta lukuun. Leksikaalinen koheesio poikkeaa muista koheesiokeinoista siten, että ei voida nimetä tiettyjä kielenaineiksia, jotka laukaisisivat kohesiivisen tulkinnan, vaan mikä tahansa sanapari tai ryhmä voi luoda koheesiota sanaston tasolla. Koska tutkittavat tekstit ovat yhtenäisiä tarinoita ja niiden sanasto liittyy teksteittäin tiettyyn aihepiiriin, on aiheellista olettaa, että kaikissa tutkimuksen teksteissä on runsaasti leksikaalista koheesiota. Kieliopillinen koheesio taas ei riipu aihepiireistä, vaan kirjoittajan tulee tietoisesti lisätä kohesiivisiä piirteitä tekstiin. Tässä työssä rajataan myös tekstin ulkopuolinen koheesio tutkimuksen ulkopuolelle, jotta saadaan tarkka kuva siitä, miten tekstiä sidotaan itseensä, ei ympäröivään maailmaan.

Tutkimus sijoittuu tekstilingvistiikan alalle, ja se on sekä kvantitatiivinen että kvalitatiivinen. Toisessa luvussa avataan luku- ja kirjoitustaidottomuuden käsitettä ja sen nykytilaa Suomessa. Lisäksi luvussa esitellään luku- ja kirjoitustaidottomien aikuisten maahanmuuttajien suomen opiskelun yhteiskunnallista taustaa ja tarkastellaan ryhmän opetussuunnitelmaa ja sitä, mitä opetusmateriaalien tulisi opetussuunnitelman mukaan sisältää. Alaluku 2.3 keskittyy oppikirjakielen käsitteeseen ja aiempaan tutkimukseen aiheesta, ja kolmannessa luvussa esitellään kieliopillinen koheesio lyhyesti. Neljäs ja viides luku ovat analyysilukuja, joissa tutkimusaineiston oppikirjamaisuutta ja tekstin sisäisiä kieliopillisia koheesiokeinoja tutkitaan ja verrataan yleiskieleen.

1.2 Tutkimusaineisto

Aikuinen maahanmuuttaja, joka on luku- ja kirjoitustaidoton, on lisäksi usein myös suomen kielen taidoton. Tällöin tilanne esimerkiksi verrattuna lapsiin, jotka opettelevat koulussa lukemaan ja kirjoittamaan äidinkielellään, on täysin erilainen. Rauno Laineen (2007: 157) mukaan luku- ja kirjoitustaidottomille aikuisille on aiemmin käytetty oppimateriaalina muun muassa suomalaisten lasten aapisia ja muita oppikirjoja. Niiden kuvitus, teemat ja tekstit ovat kuitenkin usein hyvin etäällä maahanmuuttaja-aikuisen kokemusmaailmasta, eivätkä ne sellaisenaan sovellu aikuisopetukseen. Suomalaisille lapsille räätälöidyt kirjoja sisältävät runoja ja loruja, jotka lapset kyllä tuntevat suullisina, mutta joita maahanmuuttajat eivät tunnista. Lapsille tarkoitettujen alkuopetuksen kirjojen käyttö aikuisopetuksessa voi lisäksi olla hyvin epämotivoivaa, sillä niiden teemat eivät välttämättä kohtaa maahanmuuttajan akuutteja tarpeita, eikä hän koe oppimaansa tarpeelliseksi.

Opetushallitus onkin kustantanut useita nimenomaisesti aikuisten maahanmuuttajien opetukseen tarkoitettuja kirjoja. Opetushallituksen *Kommentoitu luettelo maahanmuuttajataustaisten opetuksen ja koulutuksen materiaaleista* (Jokinen ym. 2009: 29–30) listaa 12 teosta luku- ja kirjoitustaidon opetukseen aikuisille. Näistä 12 teoksesta tämän tutkimuksen aineistoon on poimittu kaksi. Niiden lisäksi listan ulkopuolelta aineistoon on lisätty Laineen (2007: 160) listasta teos *Helppoa suomea*, jota Laine suosittelee käytettäväksi luku- ja kirjoitustaidottomien aikuisten maahanmuuttajien oheisopetusmateriaaliksi, ja 2009 ilmestynyt verkkomateriaalipaketti *Naapuri hississä* (Kemppainen ym. 2009), joka on vapaasti ladattavissa Helsingin kaupungin opetusviraston internetsivuilta. Tutkimuksen aineisto koostuu siis neljän teoksen (kolme painettua kirjaa ja yksi verkkomateriaalipaketti) tekstiosioista:

- Kemppainen, M, Lahtonen, S, Keränen, A. 2009: *Naapuri hississä ja muita tarinoita luku- ja kirjoitustaidottomien aikuisten suomen kielen opetuksen tueksi*. (NAA)
- Laine, R., Uimonen, E. ja Lahti, Y. 2006: *Aasta se alkaa*. (AASTA)
- Lappalainen, U. 2006: *AAMU. Suomen kielen lukemisto ja peruskielioppi aikuisille*. (AAMU)
- Piikki, A ja Välkesalmi M. 2004: *Helppoa suomea*. (HELP)

Suluissa olevia lyhenteitä käytetään kaavioissa ja esimerkkilauseiden koodauksessa. Valitsemalla nämä neljä teosta tutkimukseni aineistoksi tarkoitukseni on tutkia opetusmateriaalia, jota ryhmän kursseilla todennäköisesti käytetään ja joka on sekä tasoltaan että aihepiireiltään luku- ja kirjoitustaidottomille aikuisille maahanmuuttajille sopivaa. Aineistovalintoja on syytä selventää hiukan. Opetushallituksen 12 teoksen listasta ainoastaan kaksi on valittu tämän tutkimuksen aineistoon, sillä loput eivät joko vastaa luku- ja kirjoitustaidottomien aikuisen maahanmuuttajien tarpeita (muun muassa Konsti, P. ym. 2008: *Juttuja ja tuttuja: Selkokielineen lukukirja*,) tai ne eivät sisällä tarinamuotoista tekstiä (muun muassa Välkesalmi, M. 1993: *Kaikki mukaan. ABC-kirja aikuisille*). Opetushallituksen luettelon listaama *Ikkuna Suomeen Opetusmoniste luku- ja kirjoitustaidottomille ulkomaalaisille aikuisille* (Laine ja Leinonen, 1994) on loppuunmyyty, eikä sitä löydy esimerkiksi Tampereen kirjastoista. Sen saatavuuden vaikeuden vuoksi sitä tuskin käytetään kursseilla, joten sitä ei käsitellä tässä tutkimuksessa. *Eväitä, esimerkkejä ja kokemuksia. Luku- ja kirjoitustaidon opetus aikuisille maahanmuuttajille* (Laine ym. 2007) on opettajille suunnattu opas, eikä sitä näin ollen voi lukea opetusmateriaaliksi.

Aineistoon valituista neljästä teoksesta tutkittavaksi valitsen ainoastaan ne tekstit, jotka ovat selkeitä kokonaisuuksia ja niissä on etenevä juoni. Toisin sanoen aineisto koostuu tarinamuotoisista teksteistä, jotka usein ovat kirjojen tekstikappaleita ja joihin sisältyy kuhunkin teemaan liittyvä sanasto ja kielioppi. En tutki sanalistoja enkä kielioppiin sidottuja esimerkkilauseita. En myöskään tutki tehtävienantoja enkä tehtävien tekstejä. Tutkimukseni luonteesta johtuen en sisällyttä aineistooni kirjoissa mahdollisesti olevia autenttisia tekstejä (esimerkiksi runot, mainokset, lainaukset), sillä ne eivät ole nimenomaisesti tälle kohdeyleisölle valmistettua helpotettua tekstiä. Vaikka puhutussa ja kirjoitetussa kielessä käytetään samoja koheesiokeinoja, Nils Erik Enkvistin (1975: 9) mukaan niiden sidosmekanismit voivat laadultaan ja jakautumaltaan olla erilaisia. Tästä johtuen pyrin jättämään dialogit aineistoni ulkopuolelle, sillä puhutun kielen kaltainen dialogi voi vääristää tuloksia, jos tutkin nimenomaisesti tarinoiden ja kirjoitetun kielen koheesiota.

Lopullinen aineisto käsittää edellä kuvatun karsinnan jälkeen 58 tekstiä, jotka kaikki ovat tarinamuotoisia. Lyhimmillään tekstit ovat 4 virkkeen ja pisimmillään 50 virkkeen pituisia. Koko aineistossa on 7104 sanaa. Myös tutkittavat aineistot ovat hyvin vaihtelevankokoisia, sillä suppeimmassa on 82 virkettä ja laajimmassa 917. Analyysiosiossa tarkastellaan kuitenkin myös koheesiokeinoja kunkin aineiston sisällä, jolloin saadaan kokonaiskuva jokaisesta tutkitusta teoksesta. Tässä analyysissä sovelletaan Hallidayn ja Hasanin (1990) koheesiokeinojen jakoa muutamien tarkennuksin (tarkemmin luvussa 3).

Aiheet ovat vaihtelevia, mutta kirjat sisältävät opetus suunnitelman mukaisia teemoja. Aineiston opetusmateriaali on 2000-luvulta, vanhinkin niistä on vuodelta 2004. Aineisto on siis tuoretta ja ajankohtaista, ja se edustaa tällä hetkellä luku- ja kirjoitustaidottomille aikuisille maahanmuuttajille tarjolla olevaa opetusmateriaalia hyvin. Aineisto on tarpeeksi suuri kvantitatiiviseen tutkimukseen, mutta sisällytän tutkimukseen myös kvalitatiivista tekstin laadun tarkastelua. Erityisesti luku- ja kirjoitustaidottomien aikuisten maahanmuuttajien suomen kielen opetusmateriaalia ei ole tutkittu lainkaan. Aihe on kuitenkin hyvin ajankohtainen, sillä Opetushallitus on 2000-luvulla kustantanut paljon uutta opetusmateriaalia ja Suomeen saapuu vuosittain yhä useampia luku- ja kirjoitustaidottomia aikuisia, joiden kotoutumissuunnitelmaan luku- ja kirjoitustaidon ja suomen kielen oppiminen kuuluvat.

2. TUTKIMUKSEN TAUSTAA JA TEORIAA

2.1 Luku- ja kirjoitustaidottomuus ja maahanmuuttajat

Luku- ja kirjoitustaidottomuutta (engl. *illiteracy*) voidaan lähestyä useasta eri näkökulmasta. Unescon (Unesco 2008: 25) mukaan luku- ja kirjoitustaito ovat taitoa identifioida, ymmärtää, tulkita, luoda, kommunikoida ja prosessoida kirjoitettua kieltä. Lisäksi luku- ja kirjoitustaitoon sisältyvät myös opiskelutaidot, jotka kehittyessään auttavat yksilöä toimimaan tehokkaasti osana yhteiskuntaa. Opetushallituksen luku- ja kirjoitustaidottomien aikuisten maahanmuuttajien opetukseen suositellun opetussuunnitelman (OPH 2006: 9) mukaan lukutaito ”nähdään jatkuvasti kehittyvänä tietojen, taitojen ja strategioiden kokonaisuutena, jota yksilöt rakentavat ja täydentävät läpi elämänsä vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa”. Lukutaito ei ole vain tekstinymmärtämistä, vaan nykyisen määritelmän mukaisesti toimintaa, jolla on funktio; lukeminen on yhteiskunnassa yksilönä toimimista (mp.).

Stephen Rederin mukaan lukutaito sisältyy kolmesta osasta: (1) **teknisestä taidosta** (*technological knowledge*) eli kirjainten ja sanojen hahmotuksesta, (2) **funktionaalista lukutaidosta** (*functional knowledge*), joka on yllämainittua taitoa käyttää luku- ja kirjoitustaitoa aktiivisena toimijana ja (3) **sosiaalisen merkityksen taidosta** (*social meaning*), joka sisältää kielenvalinnan psykologiset ja yhteiskunnalliset seuraukset: kielen valinta monikulttuurisessa ympäristössä vaikuttaa sosiaalisesti tai sillä on sosiaalisia seuraamuksia (Reder 1987: 259–261)². Tämän tutkimuksen aiheeseen sovellettuna ensimmäinen osa lukutaidosta sisältää kirjainten ja sanojen opettelun, toinen suomen kielen käytön jokapäiväisenä välineenä ja kolmas kunkin yksilön motivaation opiskella ja käyttää suomen kieltä. Teksteihin tämän näkemyksen tulisi vaikuttaa siten, että aiheiden tulee olla ajankohtaisia, oppijaa lähellä olevia ja motivoivia.

Opetushallituksen suosituksessa luku- ja kirjoitustaidottomien aikuisten maahanmuuttajien opetussuunnitelmaksi (OPH 2006: 10) määritellään luku- ja kirjoitustaidottomaksi sellainen maahanmuuttaja, jolla ei ”ole ollut mahdollisuutta saada riittävästi koulutusta kotimaassaan, jotta hän voisi selviytyä tietoyhteiskunnan opiskelulle asettamista vaatimuksista”. Suosituksen mukaan lukutaidottomat voidaan jakaa kahteen ryhmään, joiden välinen raja on liukuva. **Primaarilukutaidottomat** eivät ole käytännössä koskaan käyneet koulua, ja tästä syystä heidän

² Reder, S. 1987: “Comparative aspects of functional literacy development: Three ethnic american communities”. *The future of literacy in a changing world*. Comparative and International Education Series. Vol.1, s. 250–270. David Wagner (toim). Oxford: Pergamon Press. Viitattu teoksessa Halme, N. (2008: 5).

kokemuksensa sekä opiskelusta että opiskelutaitojen hankkimisesta on joko erittäin vähäistä tai olematonta. Primaarilukutaidottomat eivät osaa lukea äidinkieltään. **Sekundaarilukutaidottomat** ovat käyneet jonkin verran koulua kotimaassaan, mutta heidän koulutuksensa on voinut olla katkonaista tai puutteellista. Tästä syystä sekundaarilukutaidottoman luku- ja opiskelutaidot ovat vähäisiä. (mp). Vaikka länsimaissa lukutaito on nykyään lähestulkoon jokaisella, Unescon (Unesco 2008: 43) tutkimusten mukaan maailmassa oli vuonna 2005 edelleen 700 miljoonaa luku- ja kirjoitustaidotonta. Näistä lähes kaksi kolmasosaa oli naisia (440 miljoonaa). Vaikka Unescon tutkimusten mukaan luku- ja kirjoitustaito on yleistymässä, erityisesti arabivaltioissa ja Saharan alapuolella olevissa valtioissa Afrikassa kehitys on hidasta (mt: 48).

Vuoden 2009 lopussa Suomessa asui noin 156 000 ulkomaalaista, joista noin 43 prosenttia oli venäläisiä, virolaisia, ruotsalaisia tai somalialaisia (Työllisyyskertomus vuodelta 2009: 72). Suomessa oleskeluluvan saaneilla maahanmuuttajilla on oikeus perhesiteen perusteella hakea oleskelulupaa myös ulkomailla asuvalle perheenjäsenelle (Finlex: Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta 9.4.1999/493, Ulkomaalaislaki 30.4.2004/301). Osin tästä syystä 1990-luvun alusta lähtien naismaahanmuuttajien suhteellinen määrä Suomessa on kasvanut. Vuonna 2009 perhesidehakemusten määrä kasvoi edelliseen vuoteen verrattuna 53 prosenttia (Työllisyyskertomus vuodelta 2009: 74).

2.2 Luku- ja kirjoitustaidottomien koulutus

Luku- ja kirjoitustaidottomien aikuisten maahanmuuttajien koulutus on 40 opintoviikkoa (OPH 2006: 5). Koulutuksen yleistavoitteet suomen kielen osalta ovat, että oppijalla on koulutuksen päättyessään luku- ja kirjoitustaidon perusteet ja suomen kielen alkeet. Tavoitetaso koulutuksen päättyessä on A1.2, kehittyvä alkeiskielitaito (mt: 15). Kehittyvässä alkeiskielitaidossa oppija osaa viestiä suppeasti itseään koskevista asioista, ymmärtää joitain idiomaattisia ilmauksia ja osaa ilmaista suppeasti kirjallisesti välittömistä tarpeistaan (tarkemmin Viitekehys 2003). Opetussuunnitelman mukaisesti (OPH 2006: 5) luku- ja kirjoitustaidottomien aikuisten maahanmuuttajien kurssi sisältää suomen kielen opetuksen lisäksi neljä muuta osa-aluetta: (1) arjen taidot ja elämänhallinta, (2) yhteiskunta- ja kulttuuritietous, (3) työelämävalmiudet ja (4) opiskeluvälmiudet. Vaikka suomen kieli on oma osa-alueensa, käytännössä kaikki opetus on myös suomen kielen opetusta, ikään kuin vieraskielistä sisällönopetusta.

Sisäasiainministeriön verkkosivujen mukaan (Sisäasiainministeriö, Maahanmuuttosananasto ja tilastotietoja) **kotouttamisella** (ent. integraatio) tarkoitetaan viranomaisten järjestämiä toimia, joiden tarkoitus on edistää maahanmuuttajan sopeutumista yhteiskuntaan. Suomen kielen oppiminen on tässä tärkeänä tekijänä, sillä kielitaitoa edellytetään sekä opiskelussa että työelämässä. Opetushallituksen aikuisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksen opetussuunnitelmasuositus (OPH 2007: 5) esittää, että maahanmuuttaja, joka ei ole opiskellut suomen kieltä aiemmin, saa keskimääräisesti 45 opintoviikkoa kestävän suomen kielen koulutuksen, jonka tavoitteena on taitotaso B1.1, toimiva peruskielitaito, jolloin oppija kykenee ilmaisemaan itseään melko monipuolisissa tilanteissa ja selviytyy kielialueella (tarkemmin Viitekehys 2003). Koulutus sisältyy kotoutumissuunnitelmaan, johon jokainen Suomeen pysyvästi muuttanut, työttömyys- tai toimeentulotuen piirissä oleva maahanmuuttaja on oikeutettu (OPH 2007: 11). Kotoutumissuunnitelma suunnitellaan kolmeksi vuodeksi, mutta erikoistapauksissa, joihin luku- ja kirjoitustaidottomat luetaan, sitä voidaan jatkaa kahdella vuodella.

Luku- ja kirjoitustaidottomat aikuiset maahanmuuttajat ovat väliinputoajia, sillä nuoret maahanmuuttajat voidaan integroida perusopetukseen ja aikuiset lukutaitoiset maahanmuuttajat taas voivat pyrkiä kotoutumiskoulutukseen ja sitä kautta vaikkapa ammatilliseen koulutukseen. Luku- ja kirjoitustaidottomille oppijoille järjestettävä koulutus ei yleensä ole riittävä, jotta he voisivat sen jälkeen jatkaa esimerkiksi valmistavaan koulutukseen, jossa tavoitteena on siis taitotaso B1.1, ja osa heistä joutuu jopa uusimaan luku- ja kirjoitustaidottomille tarkoitetun kurssin, jotta he saavuttavat edes taitotason A1.2³. Paineet oppia lukemaan ja kirjoittamaan ovat suuret, sillä Suomessa yksinkertaisimpienkin asioiden hoitoon tarvitaan sekä luku- että kirjoitustaitoa. Tämä tuo paineita myös opetukseen ja sitä kautta opetusmateriaaleihin, jotka ovatkin esimerkiksi lasten alkuopetukseen verrattuna erittäin vaikeita.

2.3 Oppikirjakieli ja aiempi tutkimus

Oppikirjojen kieli eroaa muista tekstilajeista siinä määrin, että ne on luokiteltu omaksi tekstilajikseen. Oppikirjojen tarkoitus on toimia koulussa tuntien pohjana ja apuna, ja joskus niiden tekstit voivat jopa olla ainoita, joita tunneilla läpikäydään. Vieraiden kielten tunnilla tekstien muoto korostuu, sillä sisällön lisäksi myös tekstien kieli on opetuksen kohteena. Luku- ja kirjoitustaidottomille maahanmuuttajille tarkoitettu opetusmateriaalilla on, kuten jo aiemmin

³ Tampereen ammattiopiston luku- ja kirjoitustaidottomien aikuisten maahanmuuttajien opetusryhmän opettajan Reeta Alhon haastattelu 7.4.2010

mainittiin, kolme erilaista tehtävää. Se on luku- ja kirjoitustaidon, vieraan kielen ja kulttuuritietouden ja yhteiskuntaopin opetusmateriaalia.

Pirjo Hiidenmaan (ent. Karvonen 2003: 217) mukaan 1980-luvun loppupuolella oppikirjojen tekstejä on alettu tutkia tarkemmin tekstilingvistiikan keinoin. Oppikirjojen tekstien luettavuutta on tutkittu erilaisia luettavuuskaavoja ja -indeksejä käyttäen (Julkunen 1988: 16–17). Hiidenmaa (2003: 221) kuvaa oppikirjatekstien kieltä seuraavasti: ”Tekstien mekaaninen, rakenteellinen luettavuus on kyllä mitattu helpoksi, mutta paradoksi on, että sisällön ja merkitysten tulkinta on vastaavasti hyvin vaikeaa.” Tekstit ovat siis hyvin tiiviitä ja ytimekkäitä: niissä on lyhyitä virkkeitä ja ne ovat päälausevaltaisia, eikä niitä ole eksplisiittisesti kytketty toisiinsa. Myös Marja-Liisa Julkunen (1988: 103–104) tutkimus paljasti, että oppikirjatekstit ovat päälausepainotteisia ja sisältävät vähän koheesiokeinoja. Vieraan kielen oppikirjoja taas on kritisoitu muun muassa keinotekoisuudesta. Nykypäivänä vieraiden kielten oppikirjoissa on yhä enenevässä määrin autenttisia tekstejä, mutta edelleen tekstien kieli ei useinkaan vastaa luonnollista kieltä. Muun muassa Ute Römer (2005) on tutkinut englannin kielen progressiivimuotoja vieraan kielen oppikirjoissa, ja hänen tutkimuksensa tulokset osoittavat, että oppikirjojen kieli ei monilta osin vastaa puhuttua, aitoa kieltä, vaan se sisältää yksinkertaistettua ”kouluenglantia”.

Maahanmuuttajakoulutuksessa on käytetty paljon selkokielisiä tekstejä hyväksi, ja niitä on kritisoitu ja tutkittu paljon ja selkokielen teoriaa ja kirjoitussuosituksia on selkeytetty. Sanastotasolla selkokielisten tekstien tulee olla yleiskieltä. Niissä ei käytetä erikoissanastoa eikä harvinaisia sanoja (Virtanen 2009: 82). Sanojen harvinaisuus on kuitenkin suhteellista, sillä esimerkiksi maahanmuuttajien suomen kielen aktiivisessa sanavarastossa voi olla useita sanoja, joita suomea äidinkielenään puhuvilla on vain passiivisessa sanavarastossa. Myös Ari Sainion (1994b: 152) mukaan erityisesti sanastoa koskevissa ohjeissa maahanmuuttajille kohdistettua selkokieltä on tarpeen muokata kohdeyleisölle sopivaksi: ”Ulkomaalaiselle sana ’työhakemuslomake’ saattaa olla tutumpi kuin ’haarukka’.” Vaikkakin selkokielessä pitkiä sanoja tulisi välttää, tekstien tulee olla lähellä kohdeyleisön kokemusmaailmaa.

Selkokielisten tekstien koheesiosta on keskusteltu 2000-luvulla paljon, ja selkokieli onkin saanut kritiikkiä siitä, että karsimalla sidostekeinoja se tekee tekstistä vaikeamman lukea. Virtasen (2009: 102) mukaan 1980-luvulla tämä pitikin paikkansa, sillä tuolloin ajateltiin, että referenssit, konjunktiot ja esimerkiksi ellipsi, jotka eivät ole pakollisia lauseen osia, pikemminkin vaikeuttavat

tekstin ymmärrystä kuin auttavat sitä. Virtanen (mp: 101) on kuitenkin sisällyttänyt selkokielen käsikirjaansa osion sidoskeinoista, jossa kehoitetaan käyttämään niitä:

Teksti voi olla vaikeasti ymmärrettävää, jos se koostuu vain lyhyistä päälauseista. Pelkät perättäiset päälauseet eivät kerro asioiden välisistä suhteista. Siksi lauseet ja asiat on syytä sitoa toisiinsa niin, että lukijan on helppo muodostaa käsitys tekstistä kokonaisuutena. Jos kirjoittaja ei ilmaise lauseiden välisiä suhteita, lukija joutuu päättämään ne itse. Jollei hän tunne asiaa riittävän hyvin, hänen tietonsa eivät ehkä riitä täyttämään kirjoittajan jättämiä aukkoja.”

Kyse on tasapainoilusta kahden tärkeän kielen piirteen välillä: lauseiden tulee olla tarpeeksi yksinkertaisia ja helppolukuisia sidosteisuutta unohtamatta.

Maahanmuuttajille tarkoitettuja oppikirjoja ei ole juurikaan tutkittu. Tutkimus on kohdistunut lähinnä nuorten maahanmuuttajien opetukseen ja esimerkiksi selkokielisiin materiaaleihin ja niiden sopivuuteen maahanmuuttajakoulutuksessa. Niina Halme (2008) ja Marjut Heikkinen (2009) ovat tutkineet luku- ja kirjoitustaidottomien aikuisten maahanmuuttajien suomen kielen kehitystä puolen vuoden aikana, mutta he eivät käsittele käytettyjä opetusmateriaaleja lainkaan. Myös suggestopedisiä opetusmetodeita maahanmuuttajakoulutuksessa on tutkittu (esim. Blom 2008, Miikkulainen 2006). *Eväitä, esimerkkejä ja kokemuksia. Luku- ja kirjoitustaidon opetus aikuisille maahanmuuttajille* (Laine ym. 2007) on opas luku- ja kirjoitustaidottomien maahanmuuttajien opettajille, ja siinä annetaan käytännön vinkkejä opetukseen, mutta opetusmateriaalit ainoastaan listataan.

Alkeistason vieraan kielen oppikirjoja (varsinkaan aikuisille) ei ole siis liiemmästi tekstilingvistisesti tutkittu, joten tutkimusta ei ole mahdollista verrata vastaaviin aiempiin tutkimuksiin. Julkunen (1988, 1991) on tutkinut peruskoululaisten oppikirjojen koheesiota ensimmäiseltä luokalta lähtien, ja Pirjo Karvonen (1995) on tutkinut lukion oppikirjojen koheesiota. Erityisesti Julkusen tutkimus toimii hyvänä vertailukohtana tekstilajin sisäisten yhteneväisyyksien vertailussa. Neutraalin asiaproosan tekstisyntaktisia piirteitä ja koheesiokeinoja taas ovat laajalti tutkineet Auli Hakulinen, Fred Karlsson ja Maria Vilkuna (1980), ja heidän tutkimuksensa tulokset toimivatkin oivallisena yleiskielen vertailukohtana tälle työlle.

3. KIELIOPILLISET KOHEESIOKEINOT

Tämän luvun tarkoituksena on toimia kieliopin pohjana analyysikappaleille. Luvussa esittelen koheesiokeinot lyhyesti, ja niitä käsitellään laajemmin analyysin yhteydessä toiston välttämiseksi. Teoriaosuudessa olevat esimerkit ovat itse keksimiäni, jollei toisin mainita.

3.1 Koheesion käsite

M. A. K. Hallidayn ja Ruqaiya Hasanin (1990: 4) mukaan teksti tai tekstin osat ovat kohesiivisiä eli sidosteisia silloin kun tekstin jonkin osan merkitys on sidoksissa tekstin toisen osan merkitykseen. Tekstissä on siis koheesiota aina kun jonkin tekstin osan tulkitsemiseen tarvitsee jotakin toista sen osaa tai tietoa tekstin ulkopuolisesta tilanteesta. Yksinkertaisimmillaan koheesio on substantiivin korvaamista pronomiinilla:

(1) *Kalle osti auton, jonka hän sitten myi voitolla veljelleen.*

Virkkeessä on myös muita sidostekeinoja, jotka kaikki yhdessä tekevät tekstistä sujuvaa ja loogista. Ilman tätä koheesiota teksti olisi hyvin vaikeaselkoista, sillä sen avulla voidaan luoda muun muassa merkitys- ja aikasuhteita. Epäkohesiiviset tekstit ovat raskaita lukea, sillä virkkeet tuntuvat irrallisilta, eikä niiden keskinäisistä suhteista ole tekstissä itsessään viitteitä, vaan lukija itse joutuu ne selvittämään. Nils Erik Enkvist (1975: 9) esittää, että termiä *teksti* voidaankin suppeasti käyttää kuvailemaan ”yhdestä tai useammasta virkkeestä muodostunutta kokonaisuutta, jota pitää koossa viittaussuhteiden verkosto”. Tämän määritelmän mukaisesti koheesio on yksi tekstin tärkeimmistä ominaisuuksista.

Koheesiokeinot voidaan jakaa **kieliopilliseen koheesioon** ja **leksikaaliseen koheesioon** (Halliday & Hasan 1990: 6). Lisäksi sidostekeinot voivat olla joko **eksoforisia** eli tekstin ulkopuolelle tilanteeseen viittaavia tai **endoforisia** eli tekstiin itseensä viittaavia (mt: 18–19, 30, Hakulinen & Karlsson 1979: 312–313). Jos sidosjäsen sijaitsee korrelaattinsa jälkeen, sidos on **anaforinen**. Jos se taas sijaitsee ennen korrelaattiaan, sidosta kutsutaan **kataforiseksi**. (Hakulinen & Karlsson 1979: 313). Esimerkissä 1 korrelaatti on substantiivi *Kalle*, ja sen korvaava pronomini sijaitsee sen jälkeen. Esimerkissä 2 järjestys on päinvastainen, sillä korrelaatti sijaitsee sidosjäsenen jäljessä:

(2) *En ensin uskonut sitä, että Kalle myi veljelleen ostamansa auton.*

Koheesion käsite ei suinkaan ole selkeä, eikä sen luonteesta ja piirteistä ole täyttä yksimielisyyttä tutkijoiden kesken. Myös tässä tutkimuksessa käytetyn tutkimuskirjallisuuden kesken on eroja

muun muassa koheesiokeinojen jaottelussa. Lisäksi, koska Halliday ja Hasan (1990) käsittelevät teoksessaan nimenomaan englannin koheesiokeinoja, heidän jaottelunsa ei aina välttämättä ole suoraan suomen kieleen siirrettävissä. Tämän tutkimuksen jaottelu pohjautuu kuitenkin suurelta osin Hallidayn ja Hasanin jaotteluun lähinnä sen selkeyden vuoksi, mutta sitä täydennetään muun muassa Enkvistin (1975) ja Auli Hakulisen ja Fred Karlssonin (1979) jaotteluilla niiltä osin kuin se on tarpeellista. Halliday ja Hasan jakavat kieliopilliset koheesiokeinot neljään eri luokkaan: (1) referenssi, (2) substituutio, (3) ellipsi ja (4) konjunktio.

3.2 Referenssi

Referenssi eli viittaussuhde on semanttinen koheesiokeino, jossa jokin tekstin sana viittaa toiseen sanaan tai tekstin osaan sidostaen näin tekstiä. Referenttiset koheesiokeinot voidaan jakaa Hallidayn ja Hasanin (1990: 37) jaottelun mukaisesti kolmeen: (1) persoonainen, (2) demonstratiivinen ja (3) komparatiivinen referenssi. Suomessa siis persoonapronominit, demonstratiivipronominit ja vertailumuodot kuuluvat tähän ryhmään. Hakulinen ja Karlsson (1979: 313) listaavat ryhmään myös proadverbit kuten *silloin*, *siellä*, ja *sinne*. Näiden lisäksi vertailumuotojen kanssa usein esiintyvien *sama*, *eri*, *muu*, *toinen*, *samanlainen*, *samankaltainen*, *samantapainen*, *erilainen*, *toisenlainen*, *muunlainen*, *vastaava*, *niin*, *siten*, *samoin*, *toisin*, *muulloin* ja *muualla* oletetaan tässä tutkimuksessa myös osoittavan referenssistä koheesiota (Halliday & Hasan 1990: 76). Näitä pronomienien, proadjektiivien ja proadverbien tapaisia vertailusanoja käytetään usein vertailussa *kuin*-rakenteessa. Enkvistin (1975: 36) mukaan raja korvaavan viittaussuhteen ja hyponymian välillä ei ole selkeä, sillä usein sidostekeino voidaan analysoida kuuluvaksi molempiin ryhmiin.

Vertailumuotojen sijoittuminen tähän ryhmään ei ole täysin ongelmaton. Hakulinen ja Karlsson (mt: 326–327) huomauttavat, että usein vertailulauseissa voidaan ajatella olevan myös ellipsiä, sillä vertailtavaa ominaisuutta ja usein myös siihen liittyvää verbiä ei toisteta vertailussa:

(3) Hän *on* paljon *taitavampi ajamaan autoa kuin minä* Ø.

Kun kyseessä on pakollinen poisto (esimerkissä 3 *ajamaan autoa* toisto), sitä ei tässä tutkimuksessa nähdä ellipsinä. Pelkän verbin poisjättäminen esimerkissä 3 on kuitenkin vapaaehtoista, samoin kuin on koko lausekkeen ellipsi esimerkissä 4:

(4) Hän *oli* yhtä rohkea kuin Ø pelotonkin.

Myös implikoidut mutta kokonaan pois jätetyt *kuin*-lausekkeet ovat elliptisiä. Tässä tutkimuksessa siis vapaaehtoiset poistot luetaan ellipseiksi, josta syystä vertailumuotojen kanssa esiintyy usein

myös elliptisiä koheesiokeinoja. Vertailumuodoilla on kuitenkin aina korrelaatti, johon sillä on viittaussuhde, ja tästä syystä vertailumuodot tässä tutkimuksessa sijoittuvat otsakkeen referenssi alle.

3.3 Substituutio

Substituutio eli korvaaminen on nimensä mukaisesti korrelaatin korvaamista sidosjäsenellä. Substituution ja referenssin välinen raja on häilyvä, ja pronomien voidaan ajatella toimivan myös substantiivin tai -lausekkeen korvaavana koheesiokeinona, siis substituuttina. Toisaalta substituutio on myös eräänlaista referenssiä. Enkvist (1975: 35, 37) käsittelee sekä substituution että ellipsin referenssin alalajina, mutta Halliday ja Hasan (1990: 88–89) erottavat nämä kaksi toisistaan muun muassa sillä, että referenssi toimii semanttisella, substituutio kieliopillisella tasolla. Lisäksi substituutio on hyvin harvoin eksoforista eli tekstin ulkopuolelle viittaavaa, kun taas pronomineilla voidaan viitata myös deiktisesti tilanteeseen. Halliday ja Hasan erottavat lisäksi substituution ja ellipsin toisistaan (lähinnä selkeyden vuoksi), mutta tässä tutkimuksessa ellipsi nähdään käytännön syistä substituution alalajina, mutta referenssi erotetaan substituutiosta ja ellipsisistä.

Koheesiokeinoina toimivia substituutteja on vain kourallinen, ja erityisesti tässä ryhmässä on tarpeen poiketa Hallidayn ja Hasanin teoksesta, sillä näillä kohdin suomen ja englannin koheesiokeinot poikkeavat voimakkaasti toisistaan. Englannin tavallisinta substituuttia *one/ones* ei suomessa suoranaisesti vastaa mikään sana, ja usein suomessa onkin sen sijaan ellipsi sidosjäsenen toiston sijaan:

(5) *Meillä ei ole valkoisia mekkoja, ainoastaan punaisia Ø.*

Substituutio voidaan jakaa kolmeen alakategoriaan: (1) nominaalinen, (2) verbaalinen ja (3) lausetason substituutio (Hakulinen & Karlsson 1979: 320). Hakulisen ja Karlssonin (mt: 320–321) mukaan nominaalisissa tapauksissa yleisin sidosjäsen on *sellainen*, muita käytettyjä ovat muun muassa *sitä* ja *oma*. Verbilauseke korvataan usein muun muassa toisella verbillä ja ilmauksella *niin -kin*:

(6) *Liitän matkalaskuun myös bussiliput, ja niin tekevät muutkin komitean jäsenet.* (Hakulinen 1979: 322)

Kun kokonainen lause substituoidaan, käytetään useimmiten adverbia *niin* (mt: 322).

Ellipsi koheesiota tutkiessa voidaan määritellä suppeasti merkitsemään keinoa, jossa lähekkäin esiintyvistä, rinnasteisista ilmauksista poistetaan yhteinen osa (Enkvist 1975: 38):

(7) *Kalle osti auton ja Ville Ø pyörän.*

Kuten jo aiemmin mainittiin, ellipsi voidaan nähdä substituution alakategoriana, sillä siinäkin kyse on tekstin osan korvaamisesta. Substituutti on ellipsissä nolla (Ø). Hakulisen ja Karlssonin (1979: 323) mukaan ellipsi eroaa kuitenkin substituutiosta siten, että ellipsiä voidaan käyttää niin ekso- kuin endoforisestikin. Lauseensisäinen ellipsi ei lisää tekstin sisäistä koheesiota, sillä se ei sido lauseita toisiinsa (mt: 323). Ellipsillä, kuten myös referenssillä ja substituutiolla, vältetään toistoa, joka usein tekee tekstistä raskaan lukea. Ellipsi on yleensä tunnusmerkitön vaihtoehto toistoon verrattuna (ISK: §1177). Suomessa siis on tyypillistä jättää mainitsematta yhteinen lauseenjäsen ja toisto on lähinnä tehostuskeino:

(8) *Ootko sinä tulossa vai etkö sinä oo tulossa?* (mp)

Ellipsi on siis hyvin luonnollinen suomen kielen keino vaikuttaa tekstin sidosteisuuteen. Samoin kuin substituutiossa, myös ellipsissä voidaan muodostaa kolme alakategoriaa: (1) nominaalinen, (2) verbaalinen ja (3) lausetason ellipsi (Halliday & Hasan 1990: 136). Ellipsiä esiintyy myös vertailumuotojen yhteydessä (tarkemmin 3.2 edellä).

3.4 Kytkenät

Edeltävät koheesiokeinot ovat kaikki lähinnä yhden virkkeen sisällä toimivia, kun taas konjunktiot kuten *ja, myös, että, jos, kuin* taas kytkevät lauseita yhteen ja osoittavat lauseidenvälisiä semanttisia suhteita. Koheesiokeinoryhmään, jota Halliday ja Hassan kutsuvat konjunktioksi, kuuluvat näiden lisäksi myös konnektiivit kuten *edes, sen sijaan, takia ja lähtien*, jotka ovat konnektiivisia partikkeleita, adverbjeja, prepositioita tai postpositioita, joiden tehtävänä on sitoa yhteen tekstikokonaisuuksia (ISK: §820). Koska konjunktion käsite on suomen kielessä hieman harhaanjohtava, tässä tutkimuksessa tätä ryhmää kutsutaan **kytkennöiksi** (esim. Enkvist 1975: 89–90). Kytkenät voidaan jakaa useaan eri semanttiseen alaryhmään, mutta Halliday ja Hasan (238–239) jakavat konjunktiot neljään: (1) additiivinen, (2) adversatiivinen, (3) kausaalinen ja (4) temporaalinen kytkenä. Tässä tutkimuksessa kytkenät jaetaan myös neljään: (1) additiiviset, (2) temporaaliset, (3) kausaaliset ja (4) muut kytkenät.

Additiiviset kytkenät toimivat nimensä mukaisesti tietoa lisäävinä ja niissä esiintyy tavallisimmin rinnastuskonjunktio (esimerkiksi *ja, sekä, kuin myös*), mutta myös konnektiiveja kuten *lisäksi, -kin, saati* ja *jopa* käytetään. Tämän tutkimuksen näkymys additiivisesta kytkenästä poikkeaa Hallidayn ja Hasanin esityksestä (1990: 244), sillä he rajaavat kohesiiviset additiiviset kytkenät koskemaan

virkerajalla olevia rinnastuskonjunktioita, kun taas tässä tutkimuksessa suomen kannalta oleellista on rajata se koskemaan lauserajalla olevia rinnastuskonjunktioita. Enkvistin (1975: 96) mukaan additiivisessa kytkennässä tarvita edes konnektoria, vaan ”vastaanottaja voi tulkita liitoksen additiiviseksi perustaen tulkintansa yhteisviitteisyyden varaan”:

(9) *Minulle riittää, että hanke edistyy, asiat on hallussa, väline toimii.*
(ISK 2004: §1084)

Additiivisen liitoksen tärkeä ominaisuus on, että sen jäsenten järjestys on vapaa, toisin sanoen jos järjestystä muuttamalla myös lauseiden merkitys muuttuu, kyseessä ei ole puhtaasti additiivinen kytkentä (mt: 95–96):

(10) *Hän pesi hampaat ja meni nukkumaan.*

Esimerkissä 10 lauseiden järjestystä muuttamalla virkkeestä tulisi outo, sillä lauseilla ajatellaan olevan myös temporaalinen sidos, joka liittyy lauseiden järjestykseen. Lisäksi on huomioitava, että additiivisissa lauseissa on usein myös ellipsi.

Temporaalinen kytkentä ilmaisee lauseiden ajallisia suhteita joko ekso- tai endoforisesti. Tässä tutkimuksessa temporaalista koheesiota nähdään olevan vain endoforisissa kytkennöissä, kun tekstin tapahtumat sidotaan joko aiemmin tai myöhemmin sanottuun:

(11) *Olin valmis kolmelta. Sitä ennen olin siivonnut, tiskannut, käyttänyt koirat ulkona ja tehnyt ruokaa.*

Temporaalisilla kytkennöillä tapahtumat suhteutetaan toisiinsa, ja esimerkissä 11 jälkimmäisen virkkeen kuvaamat toiminnot ovat tapahtuneet edeltävää virkettä aiemmin. Konnektiivien (*kun, ennen kuin, jolloin, siitä asti, myöhemmin*) lisäksi Enkvist (1975: 97) toteaa temporaalisten kytkentöjen ilmenevän myös verbin aikamuodosta ja aspektista. Kuten aiemmin mainittiin, additiivisissa kytkennöissä lauseissa, joita rinnastaa konjunktio *ja* ja joiden merkitys muuttuu, jos niiden järjestystä muuttaa, voidaan ajatella olevan myös temporaalisen kytkennän vivahteita.

Kausaaliset kytkökset ilmaisevat lauseiden välisiä syy-seuraussuhteita:

(12) *Hän jäi, sillä pyysin häntä jäämään.*

Tavallisia kausaalisuutta ilmaisevia konjunktioita ovat muun muassa *koska, sillä, joten ja siksi*. Lisäksi ilmaukset kuten *siitä syystä, tästä johtuen, syynä tähän oli* liittävät lauseita kausaalisesti yhteen (Halliday & Hasan 1990: 256). Enkvistin (1975: 98–99) mukaan myös *ja* voi ilmaista kausaalisuutta.

Muihin kytkentöihin luetaan muun muassa adversatiiviset liitokset. Ne ilmaisevat puhujan asenteita ja ennakkoluuloja. Yhdistettävien predikaatioiden tulee olla jollain tapaa puhujan mielestä vastakohtaiset, sillä adversatiivisella kytkennällä ilmaistaan Hallidayn ja Hasanin (1990: 250) mukaan jotakin odotusten vastaista:

(13) *Kaikki luvut olivat oikein; ne oli tarkastettu. **Siitä huolimatta** summa oli väärä.*

ISK:n (2004: §1102) mukaan taas adversatiiviliitoksella ”kontrastoidaan kaksi eri entiteettiä ominaisuuksiensa suhteen tai saman entiteetin ominaisuudet esim. eri aikoina”. Muita adversatiivisia liitoksia ilmaisevia rakenteita ovat esimerkiksi *mutta, siitä huolimatta, kun taas, puolestaan, ja sitä vastoin* (mt: §1102). Myös konsessiivinen suhde ilmaisee jotakin odotuksenvastaista alistuskonjunktioilla *mutta* ja *vaikka* (esim. mt: §1140). Lisäksi muihin kytkentöihin voidaan lukea myös konditionaaliset eli ehtoa ilmaisevat lauseet ja disjunctiiviset eli vaihtoehtosuhdetta ilmaisevat lauseet (esim. ISK 2004: §1098, §1136). Muihin kytkentöihin kuuluvat myös liitepartikkelit *-hAn, -kAAAn, -kO, -pA, -kA, -s*, jotka toimivat kohesiivisesti, kuten Hakulinen ja Karlsson (1979: 327) toteavat: ”Tekstin osana olevassa lauseessa esiintyessään ne kytkevät ympäröivään tekstiin sen lauseen, jossa ne esiintyvät.” Partikkelit eivät ole välttämättömiä lauseessa, mutta ne sävyttävät propositiota ja antavat sille jonkin lisämerkityksen (ISK: §794).

4. TUTKIMUSAINEISTON TEKSTILAUSEIDEN PIIRTEITÄ

Tässä luvussa keskityn luku- ja kirjoitustaidottomille aikuisille maahanmuuttajille suunnatun opetusmateriaalin tekstilauseiden piirteiden analysointiin. Tärkeimpiä tarkasteltavia piirteitä ovat virke- ja lausepituudet, pää- ja sivulauseiden suhteet ja sanapituudet.

4.1 Aineiston käsittely

Luku- ja kirjoitustaitoa vasta opeteltaessa tekstin koheesiokeinojen tiedostaminen ja opiskelu eivät välttämättä ole tärkeimpiä opeteltavia asioita. Hakulisen (1979: 312) mukaan sidoksisuus vaatii lukijalta taitoa muistaa ja yhdistellä aiemmin esitettyjä tai jäljempänä tulevia merkityksiä toisiinsa. Tässä tutkimuksessa onkin tarkoitus selvittää, onko luku- ja kirjoitustaidottomille aikuisille maahanmuuttajille tarkoitettujen opetusmateriaalin teksteissä käytetty koheesiokeinoja ja jos on, millaisia ne ovat ja missä määrin niitä on käytetty (tarkemmin luvussa 1.1). Aineistona tutkimuksessa on neljä luku- ja kirjoitustaidottomille aikuisille maahanmuuttajille suunnattua opetusmateriaalikokonaisuutta:

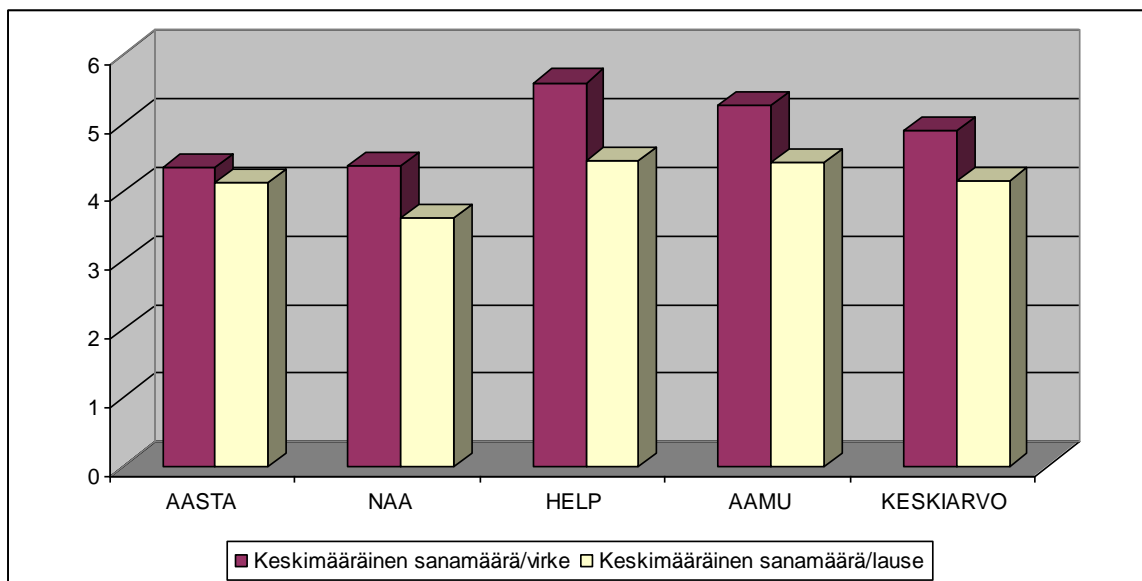
- Kempainen, M, Lahtonen, S, Keränen, A. (2009) *Naapuri hississä ja muita tarinoita luku- ja kirjoitustaidottomien aikuisten suomen kielen opetuksen tueksi.* (NAA)
- Laine, R., Uimonen, E. ja Lahti, Y. (2006) *Aasta se alkaa.* (AASTA)
- Lappalainen, U. (2006) *AAMU. Suomen kielen lukemisto ja peruskielioppi aikuisille.* (AAMU)
- Piikki, A ja Välkesalmi M. (2004) *Helppoa suomea.* (HELP)

Analyysi on toteutettu värikoodauksella ja taulukoinnilla. Esimerkeissä on lihavoituna sekä koheesiokeino että sen korrelaatti. Esimerkkien perässä oleva koodaus kertoo, mistä aineistosta ja mistä tekstistä esimerkki on. Alkuperäisten tekstien tavutuksia tavuviivoin ei ole aineistoesimerkkeihin merkitty, sillä ne eivät vaikuta tekstien koheesioon millään tavalla. Esitettyjen prosenttimäärien summa ei pyöristysten takia aina ole tasan 100. Analyysi on sekä kvalitatiivista että kvantitatiivista, ja aineiston laajuudesta johtuen yleistyksiä luku- ja kirjoitustaidottomille aikuisille maahanmuuttajille tarkoitettujen oppimateriaalin koheesiokeinoista voidaan tämän tutkimuksen perusteella tehdä. Analyysin ulkopuolelle on jätetty ei-tarinamuotoiset tekstit kuten kielioppi, tehtävät ja irralliset lauseet. Tekstin vähimmäispituus on neljä lausetta, sitä lyhyemmät tekstit on jätetty analysoimatta. Lisäksi pois on jätetty suora dialogi ilman johtolauseita, paitsi jos sen poisjättäminen vaikeuttaa tekstin ymmärtämistä huomattavasti. Selkeästi irralliset,

hyvin fragmentaariset tai dialoginomaiset johtolauseellisetkin dialogit on jätetty pois, jos se on tarinan jatkumon kannalta ollut mahdollista.

4.2 Virke ja lause

Hiidenmaan (2003: 220) mukaan helpon oppikirjatekstin on tyypillisesti ajateltu sisältävän lyhyitä virkkeitä, lyhyitä lauseita ja lyhyitä sanoja. Virtasen (2009: 97) mukaan taas hyviin selkokielen piirteisiin kuuluvat kielen lause- ja virketasolla lyhyet virkkeet ja lauseet, yksinkertaiset rakenteet ja teema–reema-asettelu, mikä pitää paikkansa myös oppikirjakielessä. Näistä erityisesti virkkeiden ja lauseiden pituutta on tutkittu jonkin verran. Hakulisen, Karlssonin ja Vilkun tutkimuksessa (1980: 99) neutraalin asiaproosan lauseiden keskipituus on 5-6 sanaa. Mikko Lounelan (2008) tutkimissa Savon Sanomien uutisissa vuodelta 2003 sanojen keskimääräinen määrä virkkeessä taas oli 11. Tässä tutkimuksessa analysoidun luku- ja kirjoitustaidottomille aikuisille maahanmuuttajille tarkoitetun opetusmateriaalin keskimääräinen virkepituus on 4,89 sanaa ja keskimääräinen lausepituus 4,15 sanaa. Taulukko 1 havainnollistaa aineiston virke- ja lausepituuksia.

Taulukko 1. Aineistojen keskimääräiset virke- ja lausepituudet.

Ero yleiskieleen on selvä. Vaihtelua aineiston sisällä on kuitenkin melko paljon. Lyhyimmät virkkeet ja lauseet, tasan kolme sanaa, oppikirjassa *Aasta se alkaa* ovat tekstissä 1:

(14) *Minä olen metsässä. Siellä on sieniä. Sitten menen torille.* (AASTA 1)

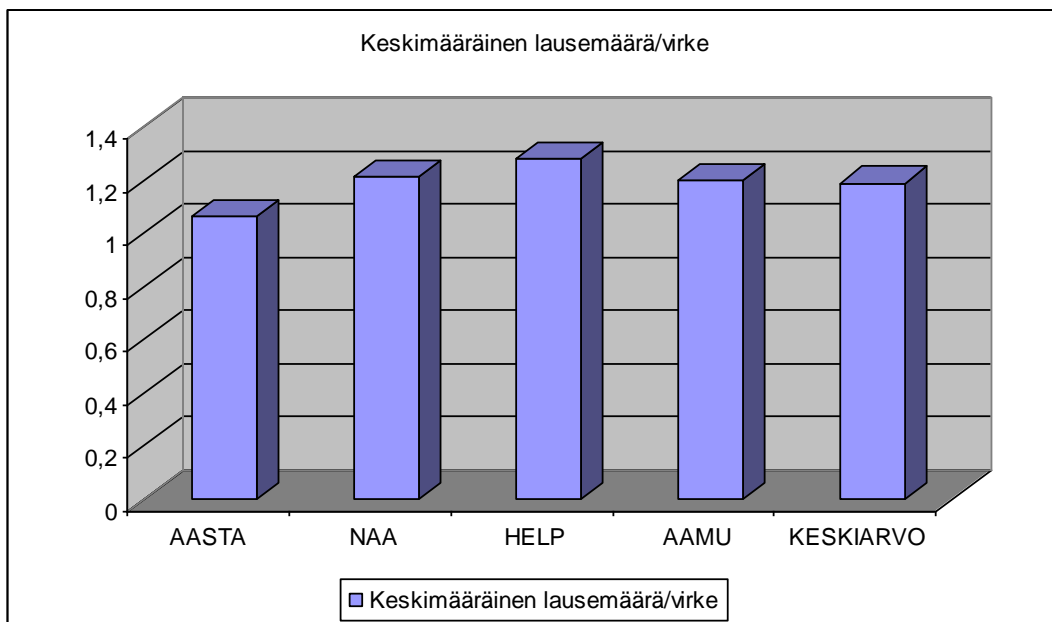
Pisimmillään virkkeet ja lauseet ovat *AAMU*-sarjan tutkitussa oppikirjassa, jossa kahdessa pisimmässä tekstissä virkkeet ovat keskimäärin 7,73 sanaa (teksti 27) ja 6,57 sanaa (teksti 26):

(15) *Kun nuori aikuinen päättää opinnot, valmistuu ylioppilaaksi tai ammattiin, perhe järjestää yleensä valmistujaisjuhlat sukulaisille, ystäville ja muille läheisille.*
(AAMU 27)

(16) *Kodin tehtävä on opettaa lapsi elämään sekä yksin että yhdessä muiden kanssa.*
(AAMU 26)

Lausepituus näissä teksteissä on jopa yleiskielen keskiarvoa korkeampi. Kirjan viimeiset tekstit ovat kuitenkin poikkeavia muuhun aineistoon nähden.

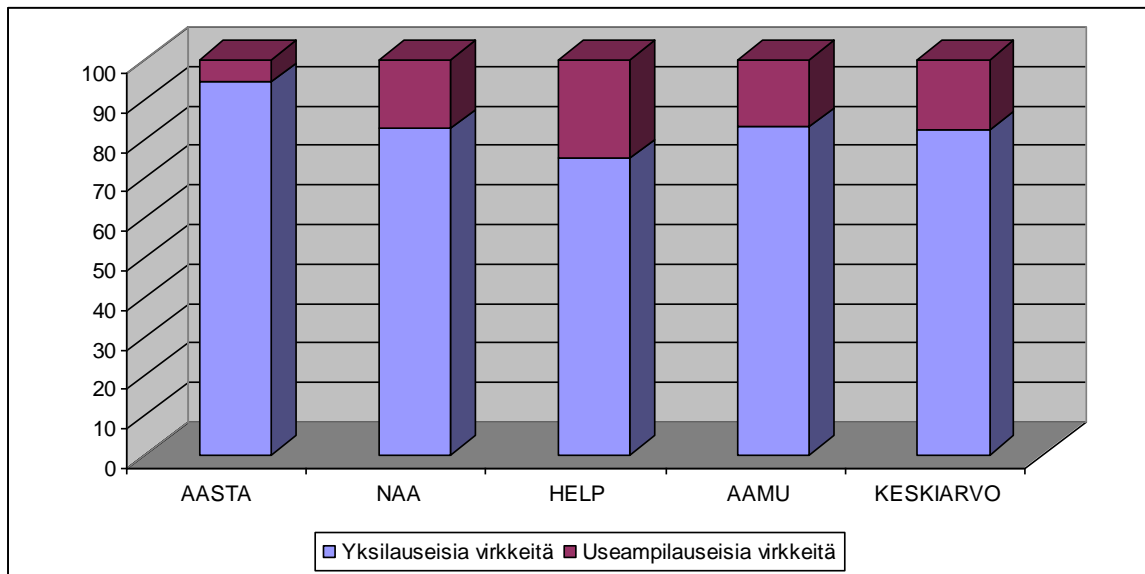
Myös lauseiden määrä virkkeessä vaihtelee paljon niin yhden aineiston sisällä olevien tekstien kuin aineistojenkin välillä. Alla oleva kaavio havainnollistaa luku- ja kirjoitustaidottomille aikuisille tarkoitettujen opetusmateriaalien virkkeiden keskimääräisiä lausemääriä.

Taulukko 2. Aineistojen keskimääräiset lausemäärät virkkeessä.

Aineistossa on siis keskimäärin 1,19 lausetta virkettä kohden. Opetusmateriaalien kesken on huomattavia eroja, sillä oppikirjassa *Aasta se alkaa* lausemäärä virkettä kohden on keskimäärin 1,06, mikä tarkoittaa, että virkkeistä 94,2 % on yksilauseisia. *Helppoa suomea* kirjassa taas lauseita on peräti 1,28 virkettä kohden. Yksilauseisia virkkeitä on siis vain 75,1 % kaikista virkkeistä. Neutraalissa asiaproosassa vain 38 % virkkeistä on yksilauseisia (Hakulinen ym. 1980: 97) ja lukion oppikirjoissa luku on 68 % (Karvonen 1995: 133). Tämän tutkimuksen aineistossa yksilauseisia virkkeitä oli keskimäärin 82,3 %, mikä on siis huomattavasti enemmän kuin asiaproosassa tai lukion oppikirjoissa. Eroa selittävät kuitenkin tämän tutkimuksen aineiston oletettujen lukijoiden lukutaidon taso. Julkunen (1988, 1991) vertailee ala-asteen oppikirjojen tekstejä erilaisten kaavojen

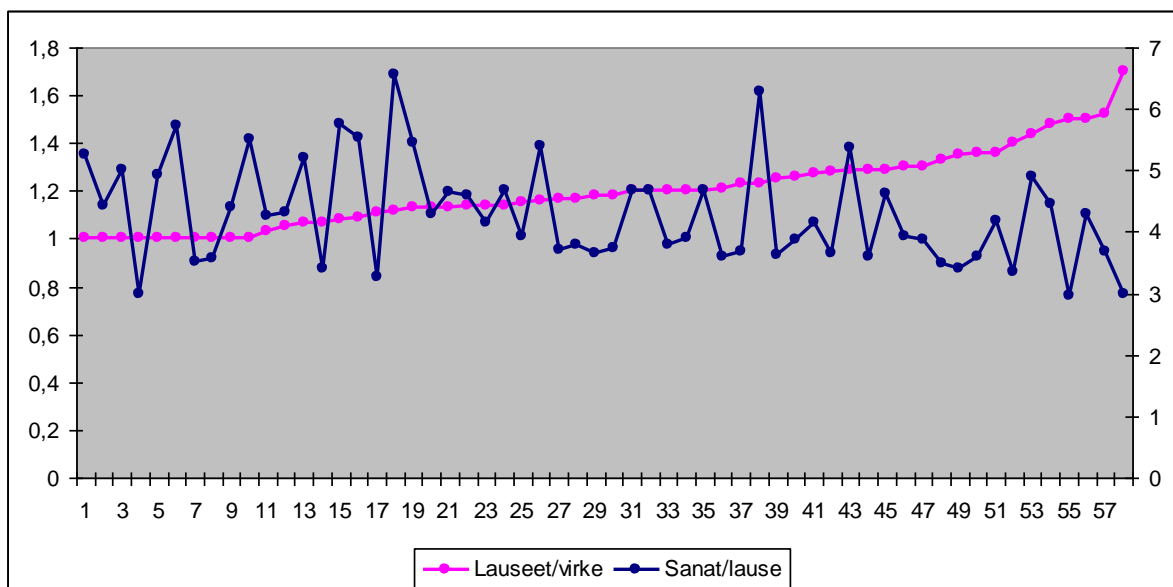
avulla eikä esitä virkemääriä tutkimuksessaan. Taulukossa 3 on nähtävissä aineistojen yksilauseisten virkkeiden suhde useampilauseisiin virkkeisiin.

Taulukko 3. Aineistojen yksi- ja useampilauseiset virkkeet.

Merkillepantavaa on se, että useampilauseisissa virkkeissä lauseet ovat useimmiten *ja*-konjunktioilla rinnastettuja päälauseita, joilla on jokin yhteinen lauseenjäsen. Rakenteellisesti samanlaisia lauseita on helppo rinnastaa eikä niiden tulkitseminen ole niin haastavaa lukemaan ja kirjoittamaan vasta opetteleville maahanmuuttajalle.

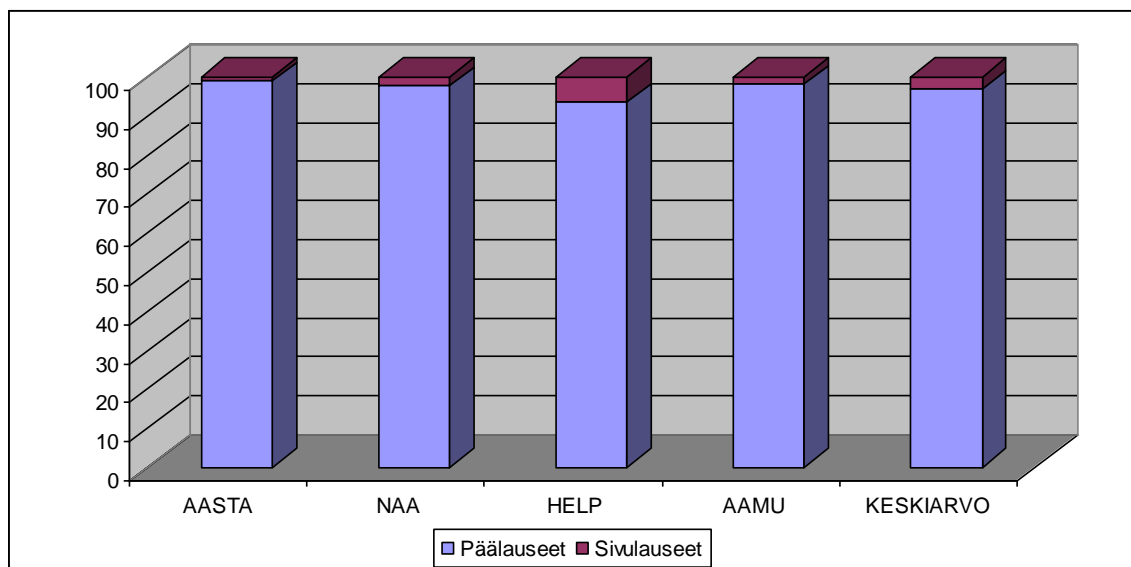
Lauseiden sanamäärissä ja virkkeiden lausemäärissä on selkeä korrelaatio: kun lauseiden määrä virkkeessä on suuri, sanoja lauseessa on yleensä vähemmän. Tämä on havaittavissa taulukosta 4.

Taulukko 4. Virkkeen lausemäärien ja lauseiden sanamäärien korrelaatio.

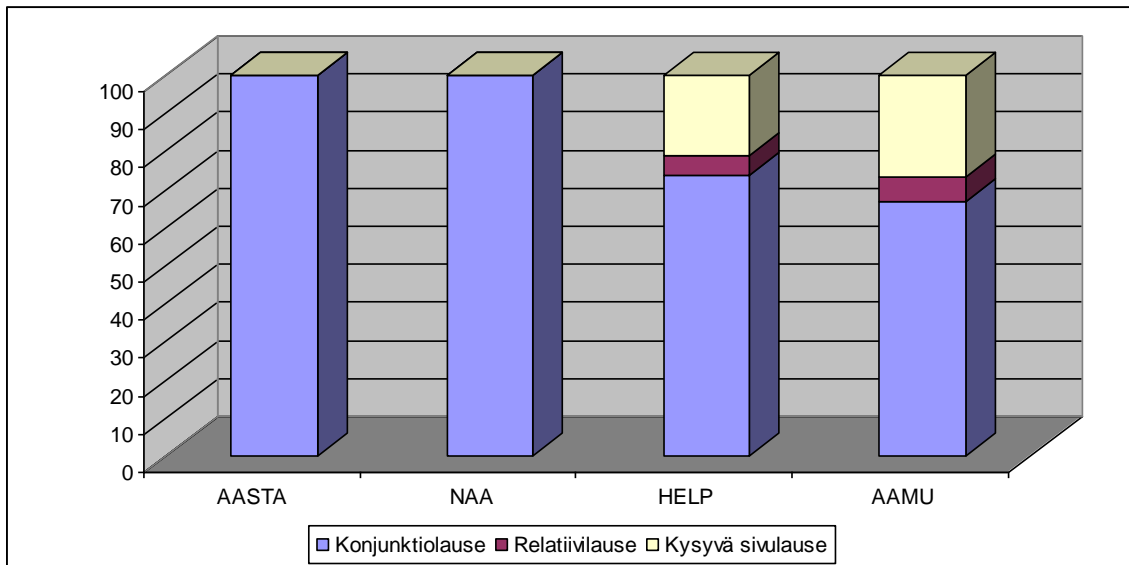
Jonkin verran hajontaa on erityisesti teksteissä, joissa lausemäärät virkkeissä ovat pieniä. Yleinen tendenssi on kuitenkin selkeä. Lyhyitä lauseita rinnastetaan toisiinsa, kun taas pitkät lauseet yleensä erotetaan pisteellä. Maahanmuuttajille tarkoitettussa tekstissä tämä onkin ymmärrettävää, sillä liika informaatio yhdessä virkkeessä voi vaikeuttaa sen ymmärtämistä. Rinnastus vaikuttaa luonnollisesti myös tekstin koheesioon, sillä lyhyet virkkeet tekevät tekstistä nopeasti puuduttavan lukea.

Koko aineistossa päälauseiden määrä kaikista lauseista on keskimäärin 97 prosenttia. Vaihteluväli on pienehkö, sillä päälauseita on teksteissä kaikista lauseista 93,5 prosentista (*Helppoa suomea*) 98,9 prosenttiin (*Aasta se alkaa*). Kuten alla oleva kuvio havainnollistaa, päälauseiden osuus kaikista lauseista on huomattava. Ainoastaan *Helppoa suomea* oppikirjan teksteissä sivulauseiden osuus on yli viis prosenttiyksikköä (6,5 %).

Taulukko 5. Aineistojen pää- ja sivulauseiden prosentuaaliset määrät.

Hakulisen ym. tutkimuksessa (2010: 98) yleiskielessä 65 % kaikista lauseista oli päälauseita. Ero tähän on siis huomattava. Vaikka siis 17,7 %:ssa aineiston virkkeistä oli useampi kuin yksi lause, suurimmassa osassa tapauksista kyseessä on kahden päälauseen rinnastus. Kaikissa opetusmateriaaleissa oli jonkin verran sivulauseita, mutta kahdessa tutkitussa materiaalikokoelmassa oli ainoastaan konjunktiolauseita. Odotetusti tasoltaan vaikeimmissa materiaaleissa oli enemmän sivulauseita ja useampaa sivulauseityyppeä. Seuraava kaavio erittelee sivulauseityypit eri tekstien kesken.

Taulukko 6. Aineistojen sivulausetyyppien prosentuaaliset määrät.

Tavallisimmat sivulauseet aineistossa ovat konjunktiolauseet, joita on 74,4 % kaikista aineiston sivulauseista. Relatiivilauseita on 5,1 % ja kysyviä sivulauseita 20,5 %. Tavallisin lausetyyppi aineistossa on kopulalause:

(17) *Ebiyon hammas on kipeä. Poski on turvoksissa.* (AAMU 9)

4.3 Sanasto ja sisältö

Tekstien teemat liikkuvat yleisellä tasolla ja ovat hyvin käytännönläheisiä. Toistuvia teemoja ovat muun muassa perhe, koti, ruoka, ammatit ja lääkäriiskäynti. Ainoastaan AAMU-sarjan kirjassa loppupuolella tekstit ovat tietopainotteisempia ja ne käsittelevät muun muassa Suomen koulutusjärjestelmää ja kansalaisen velvollisuuksia. Tavallisin modus on indikatiivi ja käytetyin pääluokka aktiivi. Ainoastaan AAMU-sarjan yksi teksti on täysin passiivissa, joka onkin tekstin uusi kieliopillinen sisältö. Tekstit ovat kahta tekstiä lukuun ottamatta preesensmuotoisia. *Helppoa suomea* teoksen teksti 13 ja *Aamu*-sarjan oppikirjassa tekstin 20 nimenomainen tarkoitus on tutustuttaa opiskelijat imperfektiin.

Kaikkien tekstien sanapituuksien laskeminen ei ainoastaan ole erittäin aikaa vievää vaan myös tarpeetonta tämän tutkimuksen puitteissa. Siksi tässä tutkimuksessa sanapituuksien määrittelymiseksi on jokaisesta aineistosta valittu aineiston ensimmäinen, keskimäinen ja viimeinen teksti ja laskettu näistä aineiston sanapituuden keskiarvo. Vaikka vaarana on, että kolme tekstiä eivät täysin vastaa koko teoksen tekstejä, valitsemalla teksteistä ensimmäinen, joka on yleensä helpoin, keskimäinen, joka on keskitasoa ja viimeinen, joka usein on vaikein, saadaan

tarpeeksi tarkka arvio tekstin sanapituuksista. Aineistosta *Naapuri hississä* on laskettu kaikkien sanojen pituudet ja niiden keskiarvo.

Koko aineiston keskimääräinen sananpituus on 5.95 merkkiä. Lyhimmät sanat olivat aineistossa *Naapuri hississä*, jossa sananpituus oli keskimäärin 5.4, kun taas *AAMU*-sarjan teoksessa sanapituudet olivat keskimäärin 6.68. Erot ovat siis huomattavia. Osin erot selittyvät tekstien teemoilla: kun *Aasta se alkaa* ja *Naapuri hississä* sisältävät vain hyvin tavallisia, itseen, perheeseen, kotiin ja lähiympäristöön liittyviä teemoja, kun taas *AAMU* sisältää myös tekstejä muun muassa urheilulajeista, säästä, erilaisista juhlapäivistä ja Suomen koulutusjärjestelmästä. Sanat ovat siis keskimääräisesti melko lyhyitä, ja yleiskielessä esimerkiksi Savon Sanomien uutisteksteissä vuonna 2003 keskimääräinen sanapituus oli 7.9 merkkiä (Lounela 2008). Ero uutisteksteihin ei kuitenkaan ole yhtä suuri kuin alkeistason teksteiltä voisi odottaa. Löytö tukeekin Sainion (1994b: 152) argumenttia, että maahanmuuttajille myös pitkät ja vaikeat sanat ovat tärkeitä ja tarpeellisia.

5. TUTKIMUSAINEISTON KIELIOPILLISET KOHEESIOKEINOT

Toisen analyysiluvun päämääränä on tutkia luku- ja kirjoitustaidottomille aikuisille maahanmuuttajille suunnatun opetusmateriaalin koheesiokeinoja ja vertailla niitä yleiskieleen. Luvussa myös laajennetaan koheesiokeinojen kuvausta luvusta 3. Vaikkakin koheesio voi olla implisiittistä (esim. Enkvist 1975), tässä tutkimuksessa tutkitaan vain eksplisiittisiä koheesiokeinoja. Tässä tutkimuksessa tarkastelu on lisäksi rajattu vain kieliopillisiin koheesiokeinoihin ja niistäkin ainoastaan endoforisiin eli tekstin sisäisiin keinoihin (tarkemmin 1.2 ja 3.1 edellä). Koheesiokeinoiksi ei ole laskettu tapauksia, joissa tyypilliseltä sidoskeinolta näyttävällä sanalla ei ole korrelaattia tekstissä, esimerkiksi kun *sitten* ei osoita temporaalisia suhteita tai demonstratiivipronominia käytetään idiomaattisessa ilmauksessa kuten esimerkeissä 18 ja 19:

(18) *Älä sitten höpise koko iltaa, hätäilee Tesfai [...]* (AAMU 21)

(19) – *Olipa se kallista! hän kauhistuu.*
– *Ei sitä joka päivä matkusteta, Mani rauhoittelee.* (AAMU 22)

5.1 Referenssi

Aineistossa oli kaiken kaikkiaan 337 esiintymää (40,7 % kaikista koheesiokeinoista) referenssiä ilmentävistä koheesiokeinoista. Näistä ylivoimaisesti tavallisimpia olivat persoonapronominit (221 tapaus eli 65,6 % kaikista referenssisistä koheesiokeinoista):

(20) *Tytön nimi on Roosa. Hän on viisi vuotta vanha.* (AASTA 3)

84,2 prosenttia kaikista persoonapronomineista oli perusmuodossa. Koska tekstit ovat tarinamuotoisia ja kertovat fiktiivisistä toimijoista kolmannessa persoonassa, tämä on luontevaa. Aineistossa on kuitenkin myös paljon erisnimen toistoa persoonapronominin käytön sijaan:

(21) *Kello on puoli yhdeksän. Lasse menee bussilla terveyskeskukseen. Lasse ottaa vuoronumeron. Lassen numero on 62. Lasse odottaa.* (NAA 2)

Erityisen vähän persoonapronomineja käytetään nimenomaan *Naapuri hississä* –aineistossa. Niiden suhde virkemäärään on 0.09, kun esimerkiksi *Aasta se alkaa* –aineistossa sama suhde on 0.23. Tämä luonnollisesti vaikuttaa aineistojen koheesioon, varsinkin kun persoonapronominien osuus kaikista koheesiokeinoista on suurin.

Demonstratiivipronomineja on aineistossa yllättävän vähän, ja valtaosa (88 %) esiintymistä on AAMU-sarjan oppikirjassa. Ainoastaan pronominia *tu* ei aineistossa esiinny, mikä on

ymmärrettävää, sillä lähes kaikki tarinat on kirjoitettu kolmannessa persoonassa. Lisäksi tämän tutkimuksen rajausta vain endoforisiin koheesiokeinoihin olisi rajannut useimmat sen esiintymät pois aineistosta. Ylivoimaisesti tavallisin on *se* (72 % kaikista demonstratiivipronomineista), ja se esiintyy sekä perusmuodossaan että taivutettuna:

(22) *Tietokone on Jonin vanhassa huoneessa. Se oli ennen lastenhuone. Siellä on kirjoituspöytä, tuoli, kirjahylly, levysoitin ja stereot. Se on työhuone.* (HELP 4)

Valtaosassa aineistossa pronomien korrelaatti on substantiivi. Yleensä aineistossa korrelaatti on pronomia edeltävässä lauseessa. Seuraavassa esimerkissä kuitenkin pronomia *se* käytetään viittaamaan useaan eri korrelaattiin limittäin, ja viimeisen pronomien korrelaatti on hyvin kaukana siitä:

(23) – *Missä se kipeä hammas on? kysyy hammaslääkäri.*
– *Alhaalla oikealla, vastaa Ebiyo.*
– *Ahaa. Ei näy mitään päällepäin. Aristaako sitä? Se on varmasti tulehtunut. Pitää tehdä juurihoito.*
– *Sattuuko se? kysyy Ebiyo.*
– *Ei paljon. Minä puudutan sen, sanoo lääkäri.* (AAMU 9)

Lääkäri ei varmastikaan aio puuduttaa juurihoitoa, johon edellinen pronomini viittaa, vaan hampaan, josta hän on aiemmin puhunut. Kiinnostava on myös ensimmäisen lauseen pronomini, jossa *se* toimii määräisen artikkelin tavoin ja viittaa tiettyyn hampaaseen, siihen, jonka takia Ebiyo on tullut hammaslääkäriin. Kataforisia pronomineja ei aineistossa juurikaan ole. Koko aineistossa vain AAMU-sarjan kirjassa oli yksi tapaus (0,3 % koko aineiston pronomineista), joka voidaan sellaiseksi luokitella:

(24) *Tee sinä sitä työtä, minkä osaat, niin pysyt hengissä.* (AAMU 16)

Vaikkakin suurin osa aineiston pronomineista viittaa substantiiviin, myös predikaattilausekkeeseen viittaavia pronomineja oli aineistossa. Nämä käytöt voivat olla haastavia kielenoppijalle, sillä niiden ymmärtäminen vaatii lukijalta jo jonkin verran kielitajua:

(25) *Lapset puhuvat myös vuodenajasta ja säästä. Sen jälkeen he menevät ulos leikkimään.* (HELP 10)

Predikaattilausekkeeseen viittaavia demonstratiivipronomineja oli aineistossa 14 (18,7 % kaikista demonstratiivipronomineista), joista 11 oli AAMU-sarjan oppikirjassa. Löytö on hieman yllättävä, sillä pronomien viittaussuhteiden haastavuuden vuoksi luku- ja kirjoitustaidottomien opetusmateriaalissa voitaisiin olettaa olevan vain yksinkertaisimpia viittaussuhteita.

Pronomini *tämä* viittasi aineistossa kerran edeltävään infinitiivilausekkeeseen (esimerkki 26) ja kerran puheena olevaan aiheeseen kokonaisuutena (esimerkki 27):

(26) *On mukava istua kattoterassilla raittiissa ilmassa kuuman saunan jälkeen.*
– *Tämä se on nautintoa, sanoo Tesfai.* (AAMU 17)

(27) *Tesfai näppäilee numerot. Abebe vastaa.*
– *Onpas tämä helppoa! Miten minä suljen puhelimen?* (AAMU 21)

Esimerkissä 27 *tämä* viittaa kännykän käyttöön, joka on siis koko tekstin aihe. Hakulisen ja Karlssonin (1979: 316) mukaan pronominin viittaus kohdistuu yleensä edeltävän virkkeen partisiippi- tai infinitiivirakenteeseen, ei kokonaiseen lauseeseen. Näin onkin laita esimerkissä 26, jossa pronomini viittaa edeltävän lauseen infinitiivirakenteeseen *istua kattoterassilla raittiissa ilmassa kuuman saunan jälkeen*. Esimerkeissä 28 ja 29 pronomini viittaa kuitenkin koko edeltävään lauseeseen:

(28) *Hän auttoi minua ja pyysin hänet kahville. Siitä kaikki alkoi.* (HELP 13)

(29) *Ajakaa pyörätiellä. Se on turvallista.* (AAMU 14)

Persoon- ja demonstratiivipronomineja ei aineistossa useinkaan käytetä, jos lauseessa on useita toimijoita ja pronominin korrelaatti voisi olla epäselvä:

(30) *Laura maksaa. Hän antaa myyjälle 20 euroa. Myyjä antaa 9,50 Lauralle takaisin.* (NAA 2)

Toisaalta aineiston vaativammissa teksteissä pronomineja käytetään hyvinkin monipuolisesti:

(31) *Älä istu lauteille ilman laudeliinaa! komentaa Ebiyo. Hän ojentaa Fikrelle liinan. Tämä asettaa liinan lauteille ja Ø istuu sen päälle.* (AAMU 17)

Esimerkissä 31 on kolme toimijaa, joihin kaikkiin viitataan pronominilla. Jokaisella korrelaatilla on kuitenkin oma pronominsa, jolla siihen viitataan. Pronomineja käytetään kuitenkin myös päällekkäin:

(32) *Tesfai palauttaa yhden kirjan. Hän odottaa virkailijaa ja jättää kirjan hänelle.* (AAMU 18)

Suomen kielessä *se* tai *hän* voivat kumpikin viitata mihin tahansa edellä olleeseen korrelaattiin. Yleensä kuitenkin *hän* viittaa etualaiseen lausekkeeseen, usein subjektiin (ISK 2004: § 1432). Takalaiseen viitataan selvyuden vuoksi usein pronominilla *tämä*. Selkeyden vuoksi lauseessa voisi olla myös esimerkin 31 tapaan *tälle*. Muoto on kuitenkin taivutettu toisin kuin esimerkissä 31 ja saattaisi taivutetussa muodossaan olla haastava alkeistason lukijalle. Pronomini *tämä* koheesiokeinona on ylipäätään melko harvinainen aineistossa (8 esiintymää, 10,8 % kaikista demonstratiivipronomineista), eikä sitä muodossa *tälle* esiinny lainkaan.

Komparatiivinen referenssi käsittää tapaukset, joissa lauseita tai virkkeitä sidostetaan toisiinsa komparaation avulla (esim. Hakulinen & Karlsson 1979: 320). Tavallinen vertailu ei siis välttämättä lisää tekstin koheesiota. Vertailu on koheesiokeino silloin, kun vertailun kohteet sijaitsevat eri lauseissa. Näin ollen analyysin ulkopuolelle on jätetty tavanomaiset lauseensisäiset vertailut, jotka eivät sidosta lauseita toisiinsa:

(33) *Tesfai on kaksi vuotta vanhempi kuin Tikla.* (AAMU 5)

Myöskään superlatiivi ei sidosta tekstiä kuten komparatiivi, vaikka se olisikin omassa lauseessaan, sillä sillä ei ole varsinaista konkreettista tekstistä löydettävää korrelaattia, johon se viittaisi. Hakulinen ja Karlsson (1979: 320) listaavat vertailuun luettaviksi sidoskeinoiksi myös positiivin, kvanttorien positiivin ja komparatiivin ja vertailusanat kuten *sama, eri, muu, toinen, samanlainen, erilainen, vastaava, siten, toisin, muulloin ja muualla*. Kuten aiemmin mainittiin, vertailuun liittyy usein ellipsiä. Ellipseiksi luetaan kuitenkin vain vertailuun liittyvät vapaaehtoiset poistot (tarkemmin 3.1 edellä).

Aineistosta ei löytynyt yhtään positiivia tai komparatiivia, joka viittaisi korrelaattiin toisessa lauseessa. Tähän luonnollinen selitys ainakin kolmen teoksen osalta on, ettei vertailumuotoja opeteta kieliopissa, eikä oppijoiden oleteta näin ollen sitä osaavan. AAMU-sarjan oppikirjassa yksi kappale sisältää runsaasti vertailua, mutta sen kaikki esiintymät ovat tavallista, lauseensisäistä vertailua. Vertailusanoja aineistossa kuitenkin on. Tavallisimmat vertailusanat luku- ja kirjoitustaidottomille maahanmuuttajille suunnatussa opetusmateriaalissa ovat *toinen* (5 esiintymää) ja *muu* (5 esiintymää):

(34) *Odotan bussia viisi minuuttia. Bussi tulee. Kauppatorilla vaihdan bussia. Menen toisella bussilla kouluun.* (AASTA 7)

(35) *Suomen pääkaupunki on Helsinki. Muut suuret kaupungit ovat Espoo, Vantaa, Turku, Tampere ja Oulu.* (AAMU 28)

Muita vertailusanoja aineistossa ovat *myöhemmin, sama* ja *eri*. Kaiken kaikkiaan vertailusanoja käytetään aineistossa 14 tapauksessa (1,7 % kaikista koheesiokeinoista). Vertailu ja vertailusanojen käyttö eivät siis ole aineiston tyypillisimpiä koheesiokeinoja.

Muihin referenssikeinoihin on tässä tutkimuksessa luettu proadverbit, jotka on jaettu kolmeen: lokatiiviset, tapaa ilmaisevat ja temporaaliset proadverbit. Proadjektiiveja aineistosta ei löytynyt

lainkaan. Lokatiivisia proadverbeja oli aineistossa eniten, 15 esiintymää (55,6 % kaikista proadverbeista). Tavallisin lokatiivinen proadverbi oli *siellä*:

(36) *Leikkipuistossa on karuselli, kiipeilyteline ja liukumäki. Siellä on myös hiekkalaatikko, kaksi keinua ja penkki.* (AAMU 13)

Muita aineiston proadverbeja olivat *sieltä* ja *tuolla* (kutakin 2 esiintymää), *tässä* ja *sinne* (1 esiintymä). Yhtä tapausta lukuun ottamatta kaikki lokatiiviset proadverbit viittaavat anaforisesti taaksepäin. Esimerkin 37 molemmat pronominit voidaan lukea kataforiseksi, mutta ensimmäinen voidaan luokitella myös eksoforiseksi, jos Annin ajatellaan viittovan lahdelle päin:

(37) – *Katiskat ovat tuolla lahdella ja siellä, mistä joki alkaa, Anni sanoo.*
(AAMU 24)

Tapaa ilmaisevista proadverbeista aineistossa esiintyi ainoastaan *näin* (2 tapausta, 7,4 % kaikista proadverbeista):

(38) *Kone tulostaa hänelle kuitin maksusta. Näin Tesfai maksaa kaikki laskut.*
(AAMU 25)

Näin viittaa tässä koko aiempaan tekstiin, jossa on kuvailtu, kuinka maksuautomaatilla toimitaan. Myös temporaalisista proadverbeista vain yksi esiintyi aineistossa:

(39) *Matkustin metrolla ja eksyin. Minun täytyi kysyä neuvoa ja silloin tapasin Sonjan.* (HELP 13)

(40) *Pitkän helteen jälkeen on ukkonen. Taivaalla jyrisee ja salamoii. Silloin sataa vettä ja joskus rakeita, pieniä jäänpaloja.* (AAMU 19)

Silloin on kaikista proadverbeista yleisin (10 esiintymää, 37 %). Se viittaa useimmiten koko edeltävään tai jopa sitä edeltävään lauseeseen.

5.2 Substituutio

Korrelaatin korvaaminen sidosjäsenellä on aineiston harvinaisin koheesiokeino. Ainoastaan neljässä virkkeessä (0,5 % kaikista aineiston koheesiokeinoista) esiintyvä sidosjäsenesubstituutti (erotuksena nollasubstituutiosta eli ellipsisistä) on joko *niin* tai rakenne *niin –kin tekee*. Kaikki esimerkit ovat samasta aineistosta, AAMU-sarjan oppikirjasta. *Niin* on suomessa käytössä tyypillisesti dialogissa kysymykseen vastattaessa (Hakulinen & Karlsson 1979: 322). Myös aineistossa molemmat tapaukset olivat vahvistamisia tai kuitaamia:

(41) – *Kylläpä on kuuma, hän sanoo myyjälle.*
– *Niin on. Kesä tuli, myyjä hymyilee hänelle.* (AAMU 3)

Verbi määritteinen on korvattu seuraavassa esimerkissä tyypillisellä substituutilla *niin –kin tekee*:

(42) *Nuku talviunta, **niin** karhukin tekee.* (AAMU 20)

(43) *Kuljettaja lupaa pysäyttää bussin Annin talon kohdalla. **Niin** hän tekeekin.*
(AAMU 22)

Sidosjäsenellä korvaamista huomattavasti tavallisempi substituuutio on nollalla korvaaminen eli ellipsi. Kun rinnastetuissa lauseissa on molemmissa verbi ja omat lauseadverbiaalit tai eri tempus tai modus, vajavainen lause on tulkittu elliptiseksi (esim. ISK 2004: §1180). Elliptisinä ei ole pidetty rakenteita, joissa rinnastetaan kaksi verbiä joilla ei ole omia lauseadverbiaaleja kuten esimerkissä 44:

(44) *Metsässä saa **kävellä ja katsella** luontoa.* (AAMU 23)

Samasta syystä myöskään rinnasteisia alisteisia lauseita ei ole tulkittu elliptisiksi. Tässä tutkimuksessa ainoastaan lauseen pakollisen osan ellipsisit on otettu tutkimukseen mukaan. Näin ollen lauseen yhteisiä adverbiaaleja ei ole analysoitu elliptisiksi.

Koko aineistossa ellipsiä esiintyi 145 tapauksessa (17,4 % kaikista koheesiokeinoista). Sekä virkkeen sisäiset että virkkeiden väliset ellipsisit sitovat lauseita yhteen, mutta tämän tutkimuksen koko aineistossa ei esiintynyt yhtäkään virkkeiden välistä ellipsiä. Suurin osa, 108 tapausta (74,5 % kaikista ellipseistä) onkin virkkeen sisäisiä, kahden rinnasteisen lauseen subjektin **pelkistyksiä** (esim. Hakulinen & Karlsson 1979: 324):

(45) *Ne karttavat ihmistä ja \emptyset pysyvät yleensä piilossa.* (AAMU 23)

Ainoastaan kahdessa tapauksessa nominaalinen ellipsi koskee toista lauseen osaa kuin subjektia:

(46) *Isot lapset **keinuvat** isossa \emptyset ja pienet lapset \emptyset pienessä **keinussa**.* (AAMU 13)

(47) ***Hänet** haudataan arkussa hautausmaalle tai \emptyset poltetaan ensin tuhkaksi ja sitten tuhkalipas haudataan.* (AAMU 27)

Esimerkki 46 on myös aineiston ainoa tapaus, jossa ellipsi on ennen korrelaattiaan. Hakulisen ja Karlssonin (1979: 327) mukaan ellipsisit viittaavat kataforisesti eteenpäin useammin kuin esimerkiksi referenssiset koheesiokeinot. Tämän tutkimuksen aineiston valossa ei voida tällaista yleistystä tehdä, sillä kataforisten koheesiokeinojen käyttö ylipäättään on harvinaista. Kun kyseessä on alkeistason teksti, kataforisten sidosten runsas käyttö saattaa vaikeuttaa tekstin ymmärrystä liiaksi. Esimerkissä 46 ellipsisit ovat kuitenkin koheesion kannalta ymmärrettäviä, sillä koska sekä substantiivi että verbi ovat samanjohtimisia, lauseesta tulisi ilman ellipsiä erittäin raskas ja paljon toistoa sisältävä.

Aina rinnastetuissa lauseissa ei kuitenkaan esiinny ellipsiä:

(48) *He ovat vanhoja ja he saavat loikoilla rauhassa.* (AAMU 12)

Esimerkissä 48 ellipsiä on voinut estää lauseiden eroavuudet (kopulalause ja verbiketju), sillä aineistossa rinnastetut elliptiset lauseet ovat yleensä rakenteellisesti hyvin samankaltaisia. Tarina jatkuukin:

(49) *Kohta he nousevat ja Ø menevät keittiöön.* (AAMU 12)

Toisaalta myös ellipsittömiä identtisten rakenteiden rinnastuksia on aineistossa:

(50) *Nainen on morsian ja mies on sulhanen.* (AAMU 27)

Tyypillisesti ellipsiä esiintyy aineistossa rinnasteisissa lauseissa, joissa on muitakin koheesiokeinoja kuten esimerkeissä 51 ja 52:

(51) *Alhaalla on kellari ja ylhäällä Ø ullakko.* (HELP 4)

(52) *Valitse ensin maan suuntanumero ja sitten Ø kännykkänumero ilman ensimmäistä nollaa, opasta Maria.* (AAMU 21)

Aineistossa *ensin – sitten* lausepareissa on usein ellipsi. Esimerkkien 51 ja 52 ellipsi on verbaalista, eli rinnasteisesta lauseesta on jätetty finiittinen verbi toistamatta. Verbaalisia tapauksia oli 35, mikä on 24,1 % kaikista ellipseistä. Ellipsi koskee ainoastaan finiittistä verbiä, ei koskaan esimerkiksi infinitiivirakenteen infinitiiviä:

(53) *Tänään Sonja vie Rasmuksen päiväkotiin, koska Susannalla on kova flunssa ja hän haluaa käydä terveyskeskuksessa ja Ø levätä sen jälkeen vähän kotona.*
(HELP 10)

Esimerkissä 53 on sekä verbaalinen että nominaalinen ellipsi. Hakulisen ja Karlssonin (1979: 325) mukaan **aukkoaminen** eli rinnastetun lauseen verbin finiittisen osan poisto ja pelkistys esiintyvätkin usein yhdessä. Luku- ja kirjoitustaidottomille aikuisille maahanmuuttajille suunnatussa opetusmateriaalissa tämä pitää myös paikkansa: 12 tapauksessa samassa virkkeessä on useita ellipsejä:

(54) *Tämän koulun jälkeen hän voi mennä työhön tai Ø Ø pyrkiä yliopistoon.*
(AAMU 29)

Useimmiten kyseessä on subjektin ja verbiketjun ensimmäisen osan poisto. Vastaavasti 11 tapauksessa on ainoastaan verbaalinen ellipsi (poislukien vertailumuotojen ellipsit):

(55) *Varpaat jäätyvät kengissä ja sormet Ø lapasissa.* (AAMU 20)

Aineistossa on siis pelkkiä verbaalisia ellipsejä enemmän tapauksia, joissa aukkoaminen liittyy pelkistykseen, mutta ero ei ole suuri. On kuitenkin jokseenkin yllättävää, että aineistossa on

runsaahkosti virkkeitä, joissa on kahden jäsenen poisto. Alkeistason oppijalle jo yksi ellipsi virkkeessä saattaa olla haastavaa, puhumattakaan kahdesta.

Vertailulauseissa ellipsi nähdään tässä tutkimuksessa koskevan vain vapaaehtoisia poistoja (tarkemmin 3.2 edellä). Tästä syystä esimerkin 56 ei nähdä olevan elliptinen:

(56) *Tesfai valitsee saman pankin kuin hänellä itsellään on ja naputtelee tilinumeron.*
(AAMU 25)

Koska vapaaehtoiset poistot koskevat aina verbiä, vertailulauseeseen liittyvä ellipsi on aina verbaalista. Aineistossa oli 12 tällaista tapausta, ja kaikki olivat AAMU-sarjan oppikirjassa:

(57) *Varpu on yhtä vanha kuin Jukka Ø.* (AAMU 5)

Vertailun suhteellisen suuri lukumäärä selittyy AAMU-sarjan kappaleella, jossa vertailu on kieliopillisena asiana. Kappaleessa verbaalista ellipsiä esiintyy kahdeksan kertaa. Tämä vääristää sen lukumäärää näin pienessä aineistossa.

Dialogissa elliptisiltä vaikuttavat vastaukset eivät sitä kuitenkaan ole, sillä niissä on tavallista jättää toistamatta kysymyksen osia ja antaa vain tarvittava ja kysytty tieto. Enkvist (1975: 81) näkee, että toiston poisjättäminen vastauksessa on tunnusmerkitöntä, kun taas toistaminen on tunnusmerkittävä: ”toistaminen voi jopa antaa dialogille pedanttisen tyyllisävyn, joka muistuttaa vieraan kielen oppituntia”. Tästä syystä elliptisiltä näyttäviä vastauksia kuten alla ei ole kategorioitu elliptisiksi:

(58) – *Missä se kipeä hammas on? kysyy hammaslääkäri.*
– *Alhaalla oikealla, vastaa Ebiyo.* (AAMU 9)

Tämä eroaa Hallidayn ja Hasanin (1990: 196-) esityksestä, jossa he nimenomaan käsittelevät vastauksia lauseketason ellipsejä sisältävänä. Tämän tutkimuksen kannalta merkityksellistä ovat kuitenkin ne tapaukset, joissa ellipsiä ei ole, vaan vastaus on Enkvistin mainitsema vieraan kielen oppitunnin kaltainen täydellinen lause. Tällaisten piirteiden nähdään lisäävän tekstin inkoherenssia. Analyysiin sisällytetyt dialogit ovat kuitenkin hyvin luonnollista kieltä, eikä aineistossa ole yhtään tapausta, joissa vastaus sisältäisi täydellisen lauseen. Ainoastaan muutamissa vastauksissa verbi oli toistettu:

(59) – *Kyllä tämä sinun kakkusi on hyvää! ihastelee Tikla. Saanko reseptin?*
– *Tottakai saat, vastaa Eeva.* (AAMU 11)

5.3 Kytkenät

Koko aineistossa kytkentöjä oli kaiken kaikkiaan 346 eli 41,6 % kaikista koheesiokeinoista. Kytkenät ovat siis hyvin tavallisia koheesiokeinoja luku- ja kirjoitustaidottomille aikuisille maahanmuuttajille suunnatussa opetusmateriaalissa. Näistä additiivisia kytkentöjä oli ylivoimaisesti eniten, 210 kappaletta (60,7 %). Temporaaalisia kytkentöjä aineistossa oli 102 (29,5 %) ja muita kytkentöjä 34 (9,8 %).

Kaikissa tässä tutkimuksessa tutkituista luku- ja kirjoitustaidottomille maahanmuuttajille suunnatuista opetusmateriaaleista oli additiivisia kytkentöjä. Kaiken kaikkiaan niitä oli aineistossa 210 kappaletta. Näistä valtaosa, 173 tapausta (82,4 %) oli rinnasteisten päälauseiden välisiä kytkentöjä joko konjunktiolla *ja* tai ilman konjunktiota. ISK:n mukaan additiivisessa kytkennässä ei tarvita konnektoria, vaan riittää, jos lauseet on rinnastettu samaan virkkeeseen (tarkemmin 3.4 edellä). Kun on kyseessä kahden verbin rinnastus kuten esimerkissä 60, sitä ei ole laskettu lauseiden rinnastukseksi:

(60) *Hän työntää ja vetää vaunuja edestakaisin.* (AAMU 13)

Yleensä rinnastus koskee lauseita, jotka ovat muodoltaan hyvin samankaltaisia ja niillä on sama subjekti tai predikaatti, joka rinnastuksessa yleensä poistetaan jälkimmäisestä lauseesta:

(61) *Panen takin päälle ja Ø kengät jalkaan.* (AASTA 7)

Vaikkakin yleensä koheesiota tarkastellaan virkkeiden välisten kytkentöjen kautta, tässä tutkimuksessa additiiviset kytkennät pätevät myös lauserajoilla. Koheesion kannalta ei ole yhdentekevää, rinnastetaanko kaksi lausetta toisiinsa samassa virkkeessä vai erotetaanko ne eri virkkeiksi. Tämä näkemys poikkeaa Hallidayn ja Hasanin esityksestä, mutta Enkvist (1974: 38–39, 92, 96–97) käsittelee esityksessään ellipsejä ja additiivisia liitoksia virkkeen sisällä. Ellipsisit ovatkin hyvin tavallisia päälauseita rinnastettaessa, ja Enkvistin mukaan (mt: 40) ”[t]ekstistrategian kannalta ellipsi tiivistää tekstiä poistamalla siitä redundanttia ainesta, joka käy selville lähiympäristöstä.”

Kun aineistossa ilmaistiin useimmiten lauseiden välisiä additiivisia kytkentöjä *ja*-konjunktiolla, virkkeiden välisiä additiivisia kytkentöjä osoitettiin tavallisimmin partikkelilla *myös* (31 tapausta, 14,8 % additiivisista kytkennöistä):

(62) *Asema on Akankadulla. Ostoskeskus on myös Akankadulla.* (HELP 3)

(63) *Heillä on neljä huonetta: olohuone, makuuhuone ja kaksi lastenhuonetta. Aunnossa on myös eteinen, keittiö, kylpyhuone, WC ja parveke.* (AASTA 4)

Myös voi viitata aineistossa hyvinkin kauas. Esimerkiksi AAMU-sarjan oppikirjan tekstissä 5 myös viittaa virkkeeseen, joka on 12 virkettä ylempänä kuin kytkentä:

(64) *Tikla ja Tesfai ovat olleet kauan naimisissa. [...] Varpu ja Jukka ovat myös olleet kauan naimisissa.* (AAMU 5)

Muita aineistossa esiintyneitä additiivisia liitoksia ilmaistiin liitepartikkelilla *-kin* (5 tapausta, 2,4 % additiivisista liitoksista) ja sanalla *lisäksi* (1 tapaus). Aineistossa ei ollut yhtään tapausta, jossa liitepartikkelia *-kAAn* olisi käytetty. Myös partikkeli *-kin* voi viitata aineistossa anaforisesti melko kauas:

(65) **Huoltoyhtiö lupaa lähettää putkimiehen.**
– *Voitteko lähettää sähkömiehen samalla? Yksi pistorasia ei toimi, Ebiyo pyytää. Putkimies tulee*kin* nopeasti.* (AAMU 16)

Temporaaliset kytkennät olivat aineistossa persoonapronominien, additiivisten kytkentöjen ja siitä johtuvien nominaalisten ellipsien ohella käytetyimpiä koheesiokeinoja ja niitä käytettiin kaikissa tutkituissa opetusmateriaaleissa. Yhteensä temporaalisia kytkentöjä oli aineistossa 102 tapausta, ja ne vastaavat 12,3 % kaikista aineiston kieliopillisista koheesiokeinoista. Useimmin (37 %) temporaalinen kytkentä ilmaistaan adverbilla *sitten* (38 tapausta). Sitä esiintyi kaikissa tutkituissa opetusmateriaaleissa, ja se ilmaisee virkkeen kuvaavan tekemisen tapahtuvan edeltävän virkkeen tapahtuman jälkeen:

(66) *Käyn suihkussa. **Sitten** puen vaatteet päälle.* (AASTA 7)

(67) *Lasse menee apteekkiin ja ostaa yskänlääkettä. **Sitten** Lasse menee kotiin. Kotona Lasse ottaa yskänlääkettä ja juo lämmintä mehua. **Sitten** Lasse menee sänkyyn ja nukkuu 12 tuntia.* (NAA 3)

Usein esiintyvä temporaalinen kytkentä on myös ilmaus *genetiivi + jälkeen* (17,6 %). Aineistossa 18 tapauksessa tapahtumat suhteutetaan edeltäviin tapahtumiin:

(68) *Sitten he menevät lepäämään. Opettaja lukee satua ja lapset kuuntelevat. **Päivälevon jälkeen** lapset leikkivät yhdessä. Iltapäivällä kello kaksi on välipala. **Välipalan jälkeen** lapset menevät uudelleen ulos leikkimään.* (HELP 10)

Hyvin usein edeltänyttä tapahtumaa ei toisteta, vaan adverbialissa on pronomini.

Sitten esiintyy usein virkkeessä yhdessä adverbien *ensin* kanssa. Yhdessä ne korostavat asioiden järjestystä ja sitovat tekstiä yhteen. Ne voivat esiintyä samassa virkkeessä tai niiden välillä voi olla useita virkeitä:

(69) *He menevät ensin bussilla keskustaan ja jatkavat sitten ratikalla pääkirjastoon.* (AAMU 18)

(70) *Ensin matkustetaan sähköjunalla Helsingin rautatieasemalle. Asemalla Ebiyo ostaa junaliput kaukojunaan.*

– *Olipa se kallista! hän kauhistuu.*

– *Ei sitä joka päivä matkusteta, Mani rauhoittelee.*

Sitten mennään junaan. (AAMU 22)

Ensin voi esiintyä myös yksin, mutta se ei koskaan viittaa anaforisesti taaksepäin. Kun yleensä tapahtumien ajatellaan tapahtuvan siinä järjestyksessä, missä ne on esitetty, kytkennöillä voidaan osoittaa tästä poikkeavia virkkeiden suhteita. Hallidayn ja Hasanin (1990: 262) mukaan aiemmuutta ilmaistaan muun muassa adverbiaalein *aiemmin*, *ennen sitä* ja *viisi minuuttia aiemmin*. Näissä tapauksissa kytkentä on nimenomaan anaforinen, eli se viittaa aiemmin sanottuun. Aineistossa oli ainoastaan kaksi tapausta, jossa temporaalinen kytkentä viittaa aiemmin sanottuun ja suhteuttaa jäljessä sanotun tapahtuneeksi ennen sitä. Molemmat tapauksista olivat muotoa *ennen* + partitiivi:

(71) *Peruskoulu kestää yleensä yhdeksän vuotta. Se on ilmainen. Myös kouluruoka on ilmaista ja hyvää. Ennen kouluikää lapsi menee vuodeksi esikouluun joko kouluun tai päiväkotiin.* (AAMU 29)

Ilmaukset *ensin*, *sitten* ja genetiivi + *jälkeen* olivat aineiston tavallisimmat temporaaliset kytkennät. Yhdessä ne vastaavat 68,6 % kaikista aineiston temporaalisista kytkennöistä. Niiden lisäksi temporaalisesti tapahtumia sidottiin toisiinsa muun muassa ilmauksilla *seuraavana* + essiivi tai *seuraavalla* + adessiivi (4 tapausta), *nyt* (4 tapausta), *taas* ja *jälleen* (2 tapaus molempia), *lopulta*, *heti perään* ja *vihdoin* (1 tapaus kutakin). Erityisen kiinnostavaa oli adverbien *nyt* (4 tapausta) ja *kohta* (2 tapausta) käyttö aineistossa. Ne esiintyvät aineistossa endoforisena (esimerkki 72) mutta myös eksoforisena (esimerkki 73):

(72) *Tikla ja Tesfai heräävät. [...] Kohta he nousevat ja menevät keittiöön. He syövät puuroa ja juovat kahvia.* (AAMU 12)

(73) *Mani ostaa myös hedelmiä. Ne ovat nyt halpoja.* (AAMU 3)

Esimerkissä 72 *kohta* on presenskerronnan sidostekeino, ja sillä ilmaistaan tekstin sisäisten tapahtumien temporaalisia suhteita toisiinsa. Sillä ei ole futurista merkityksestä vaan sillä kuvataan juonta.

Temporaaliset kytkennät voivat myös ilmaista tapahtumien yhtäaikaisuutta (Halliday & Hasan 1990: 262). Tällaisia kytkentöjä ilmaisee aineistossa adverbiaali *samalla* (2 esiintymää):

(74) *Jenni ajaa korjaamolle. Siellä autonasentaja korjaa Jennin auton jarrut. Samalla asentaja tarkistaa akun jännitteen.* (AASTA 2)

Myös konjunktioilla *kun* alkava lause (6 tapausta) voi ilmaista aineistossa samanaikaisuutta:

(75) *Päivällä, **kun** Susanna on työssä, Rasmus on Hiidenmäen päiväkodissa.*
(HELP 10)

Aiemmin tekstissä on puhuttu Susannan työstä tukkuliikkeessä ja Rasmuksen aikatauluista. Lause siis sitoo virkkeen yhteen aiemmin mainitun kanssa ja kuvaa samanaikaisesti sen kanssa tapahtuvaa tekemistä. *Kun* voi myös ilmaista peräkkäisiä tapahtumia aineistossa.

Kausaalisia kytkentöjä oli aineistossa yhdeksän (2,6 % kaikista kytkennöistä). Tavallisin konjunktio oli *koska*:

(76) *Korjauksen jälkeen Jenni ajaa iloisena kotiin, **koska** hänen autonsa on taas kunnossa.* (AASTA 2)

Aineistossa kausaalisuutta ilmaistiin myös konjunktioilla *siksi* (1 tapaus). Kausaaliset kytkennät olivat yleisimpiä additiivisten ja temporaalisten kytkentöjen jälkeen. Hieman yllättävästi AAMU-sarjan opetusmateriaali oli ainoa, jossa kausaalisia kytkentöjä ei ollut lainkaan. Syynä tähän voi olla se, että kausaaliset kytkennät on usein jätetty implisiittisiksi:

(77) *Äiti on väsynyt. Ø Äiti on raskaana. Ø Hän on äitiyslomalla.* (NAA 6)

Tämän kaltaisia tapauksia ei ole tässä tutkimuksessa laskettu koheesiokeinoksi, sillä ne voidaan tulkita usealla eri tavalla.

Muihin kytkentöihin lukeutuvat muun muassa adversatiiviset, konsessiiviset, disjunktiiiviset ja konditionaaliset kytkennät (tarkemmin 4.3 edellä). Lisäksi liitepartikkelit (poislukien *-kin*) on luettu tähän joukkoon. Yhteensä ryhmässä oli 25 kohesiivista kytkentätapausta (7,2 % kaikista kytkennöistä). Aineistossa esiintyi neljä (1,2 % kaikista kytkennöistä) adversatiivista *mutta*-lausetta:

(78) *Laura pitää pullasta, **mutta** hän ei osta tänään pullaa.* (NAA 2)

Kuten kausaaliset kytkennät, myös adversatiiviset kytkennät on aineistossa usein jätetty implisiittisiksi:

(79) *Kesällä eläimet ovat ulkona, Ø talvella ne ovat sisällä navetassa.* (AAMU 23)

Konsessiivisia kytkentöjä oli aineistossa viisi (1,2 % kaikista kytkennöistä). Niitä ilmaistiin rakenteilla *muuten* (2 esiintymää), *vaikka*, *kuitenkin* ja *siitä huolimatta*:

(80) *Ulkona pitää käyttää kumisaappaita. **Muuten** jalat kastuvat ja tulee flunssa.*
(AAMU 19)

Lisäksi aineistossa oli muutamia konditionaalisia ja disjunktiiivisiä kytkentöjä.

Kysymyspartikkeli *-ko*, *-kö* sitoo vastauksen kysymykseen, kun taas muut liitepartikkelit sitovat virkkeen edeltävään tekstiin (Hakulinen & Karlsson 1979: 327). Liitepartikkeleita oli aineistossa 3,2 % kytkennöistä eli 11 tapausta (poislukien *-kin*, joka on käsitelty additiivisena kytkentänä edellä). Yleisimmät olivat *-kO* (4 tapausta) ja *-pA* (6 tapausta):

(81) – *Anteeksi, auttaisitko minua? Mani kysyy.*

– *Totta kai, Eeva sanoo ja nostaa lastenvaunut junaan.* (AAMU 6)

(82) *He syövät puuroa ja juovat kahvia. Kylläpä puuro ja kahvi maistuvat!*

(AAMU 12)

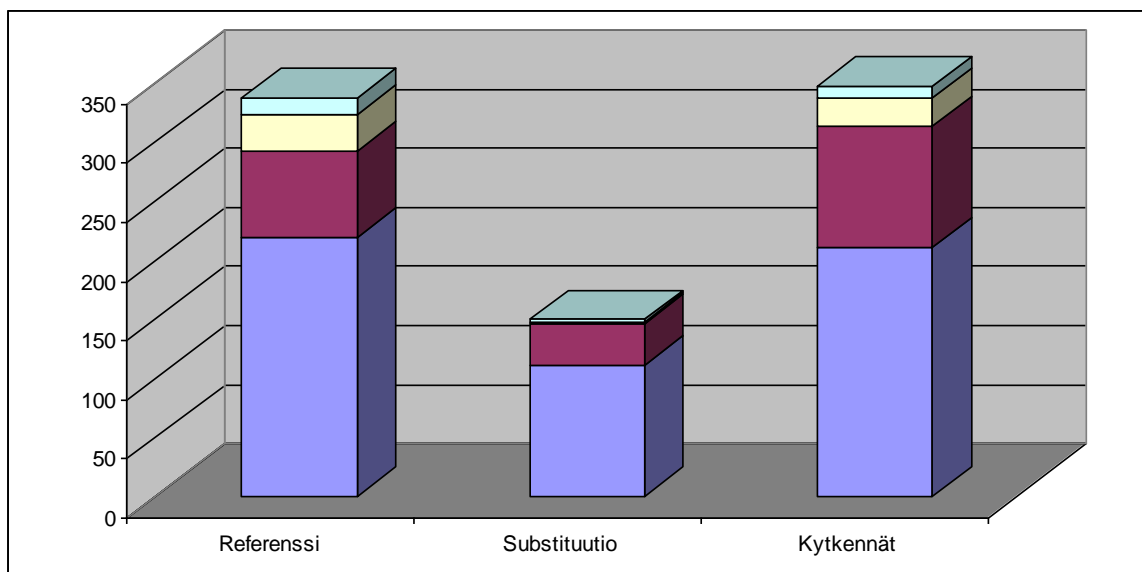
Esimerkissä 82 liitepartikkeliin *-pa* on liittynyt käytöltään rajoittuneempi *-s*, ja yhdessä ne tehostavat huudahdusta. Kaikki aineiston liitepartikkeli *-s* käytöt (3 tapausta) rajoittuvatkin partikkelin *-pa* yhteyteen huudahduksissa. Aineistossa ei ollut yhtään virkettä, joissa liitepartikkelia *-hAn* olisi käytetty. Syy tähän voi olla liitepartikkelin käytön erilaiset sävyt, joita alkeistason oppija ei ymmärrä tai hänen ei ole tarpeenkaan ymmärtää. Virtasen (2009: 95) mukaan liitepartikkelit ovatkin vaikeita maahanmuuttajille, eikä niitä välttämättä kannata heille kohdistetuissa teksteissä käyttää.

5.4 Tulosten yhteenvetoa

Enkvistin (1975: 32) mukaan ”jokaisen tekstijakson jokaisessa lauseessa on oltava jäsen, joka on sidoksissa jonkin toisen samassa tekstissä esiintyvän lauseen jäsenen”. Hänen mukaansa siis teksti on koheesivinen, jos keskimääräisten koheesiokeinojen luku virkkeessä on 1 tai enemmän. Kaiken kaikkiaan aineistossa oli 832 koheesiokeinoesiintymää. Virkkeitä aineistossa oli yhteensä 1377, jolloin koheesiokeinoja oli keskimääräisesti 0,6 virkettä kohden. Tähän lukuun ei kuitenkaan sisälly leksikaalinen koheesio, jota ei tässä tutkimuksessa tarkastella. Hakulinen ym. (1980: 145) tutkimuksessa asiaproosan keskimääräinen kieliopillisten koheesiokeinojen suhde virkkeiden määrään oli 0,84. Heidän jaottelunsa kuitenkin eroaa tämän tutkimuksen jaottelusta, joten luvut eivät ole suoraan verrannollisia. Julkusen (1991: 24) tutkimuksessa ala-asteen oppikirjojen sidosteisuus oli keskimäärin 0,92 lausetta kohden. Tähän suhdelukuun ei sisälly leksikaalinen koheesio, joten se on erittäin hyvä vertailupohja tälle tutkimukselle. Siihen verrattuna siis luku- ja kirjoitustaidottomille aikuisille suunnatun opetusmateriaalin koheesiokeinojen määrä on melko vähäinen.

Kataforisten koheesiokeinojen käyttö oli aineistossa suhteellisen harvinaista. Alkeistason tekstissä tämä on odotuksenmukaista, sillä kataforiset viittaukset voivat olla kielenoppijalle liian haastavia. Muun muassa Turunen (1994: 25) pohtii sanojen pituuden merkitystä tekstin luettavuuteen **koodausyksikön** kautta. Koodausyksikkö tarkoittaa sellaista osaa tekstistä, jonka lukija voi käsitellä kokonaisuutena muistissaan ja etsiä sille merkitystä. Termi on läheisesti yhteydessä **fiksaatiopisteisiin**, jotka taas ovat pisteitä, joihin lukijan katse siirtyy lukiessa (Virtanen 2009: 25–26). Mitä tiheämmin fiksaatiopisteitä lukiessa on, sitä hitaammin yksilö lukee. Samoin mitä pienempiä koodausyksiköitä yksilö käsittelee kerrallaan, sitä hitaammin hän läpikäy tekstiä. Alkeistason oppijalle kataforisten koheesiokeinojen käyttö on hyvin haastavaa, sillä jos fiksaatiopisteet ovat tiheässä ja kataforiset koheesiokeinot saattavat viitata hyvinkin kaukana sijaitsevaan korrelaattiin, lauseen tai koheesiokeinoon merkitys saattaa jäädä epäselväksi lukijalle, koska hän ei hahmota lausetta kokonaisuutena.

Tavallisimmat koheesiokeinot aineistossa olivat persoonapronominit, additiiviset kytkennät ja nominaaliset ellipsit. Seuraava kaavio havainnollistaa koheesiokeinojen jakaumaa:

Taulukko 7. Koheesiokeinojen jakauma.

Eri värit havainnollistavat keinojen suhteita toisiinsa, eikä olennaista ole siis se, mitä keinoa värit tarkoittavat. Substituutiolla jakauma oli kaikkein suppein, ja 73,8 % koko aineiston substituutioista oli nominaalisia ellipsejä. Lausetason substituutiota ei aineistossa esiintynyt lainkaan. Sekä referenssissä että kytkennöissä kaikkia koheesiokeinoja esiintyi aineistossa. Julkusen (1088: 24) mukaan suomen kielessä tavallisimmat koheesiokeinot ovat pronominit, vertailu, ellipsit ja konjunktiot. Luku- ja kirjoitustaidottomien aikuisten maahanmuuttajien opetusmateriaalissa tästä

listasta ainoastaan vertailu ja vertailusanat eivät olleet yleisimpien koheesiokeinojen joukossa. Aineistossa käytetyt koheesiokeinot ovat siis yleiskielen mukaisia, mutta jaotteluiden sisällä käyttö on yleiskieltä suppeampaa. Esimerkiksi referenssissä valtaosa aineiston esimerkeistä sisälsivät persoonapronomineja, ja vertailusanoja käytettiin vain vähän. Virkkeiden välisen vertailun puuttuminen luku- ja kirjoitustaidottomille suunnatun opetusmateriaalin koheesiokeinoista selittynee tekstien vaikeustasolla. Vain yksi aineisto sisälsi vertailua, ja sekin rajoittui vain kappaleeseen, jossa nimenomaisena tarkoituksena oli opettaa vertailua. Aineistossa oli kuitenkin muutamia tapauksia, joissa käytettiin tavallisimpia vertailusanoja.

Referenssisistä koheesiokeinoista demonstratiivipronomini *se* on aineistossa kolmannen persoonan pronomien ohella tavallisin. Eija-Riitta Grönrosin (1980)⁴ tutkimuksen mukaan pronomina *tu* käytetään suomessa ainoastaan neljässä prosentissa endoforisista viittauksista. Pronominia *tämä* käytetään 34 %:ssa tapauksista, joten *se* on yleisin 62 %:lla tapauksista. Aineistossa pronomina *se* ja sen eri muotoja (myös leksikaalistuneet muodot on tässä otettu huomioon) onkin käytetty kaikista demonstratiivipronomineista ja proadverbeista 74,5 % tapauksessa.

Vaikka sekä *Aasta se alkaa* että *Naapuri hississä* sisälsivät koheesiokeinoja virkettä kohden alle 0,5 (AASTA 0,49 ja NAA 0,45), lähempi tarkastelu osoitti, että aineistossa *Naapuri hississä* koheesiokeinot olivat rajoitetummat. Teksti saattoi sisältää vain persoonapronominireferenssejä ja päälauseiden rinnastuksia (esim. NAA 5). Nimenomaan päälauseiden rinnastukset *ja*-konjunktilla ja tästä johtuva nominaalinen ellipsi olivat aineistossa *Naapuri hississä* tavallisimpia. Itse asiassa ne vastaavat valtaosasta (66,2 %) teoksen koheesiokeinoista. Vaikka koheesiokeinojen määrä virkkeessä ei ollutkaan merkittävästi pienempi kuin teoksessa *Aasta se alkaa*, rinnasteiset päälauseet eivät sido lauseita muuhun tekstiin kuin toisiinsa:

(83) *Äiti menee kotiin ja Ø laittaa ruokaa keittiössä. Äiti laittaa kalaa ja riisiä. Kello on puoli 2. Äiti on väsynyt ja Ø menee nukkumaan. Äiti nukkuu puoli tuntia.* (NAA 6)

Muihin koheesiokeinoihin verrattuna päälauseiden rinnastus virkkeen sisällä ei sido tekstiä yhtä tehokkaasti, sillä sidosteisuus ei yllä muihin tekstin virkkeisiin. Kuten esimerkistä 83 voi havaita, teksti on rinnastuksista huolimatta hyvin epäkohesiiivista. Tätä luonnollisesti tukee osaltaan myös persoonapronomien ja vaikkapa temporaalisten kytkentöjen puuttuminen.

⁴ Grönros, Eija-Riitta 1980: *Tämä, tuo se pronominit ja niiden esittäminen "Nykysuomen perussanakirjassa"* Helsingin yliopisto, suomen kielen laitos. Viitattu artikkelissa Hakulinen 1985: 339.

Konnektiiveja oli aineistossa runsaasti. Auli Kulkki-Nieminen (2010: 165) havaitsi tutkiessaan selkokieliä uutisia, että niissä konnektiivien, erityisesti *nimittäin* ja *kuitenkin*, käyttö oli yleisempää kuin lähtöteksteissä, ja hän selittää eron osin selkotekstien pääausevaltaisuudella: konnektiiveilla pääauseita saadaan helposti sidottua toisiinsa. Karvosen (1995: 89) lukion oppikirjojen tutkimuksessa noin 66 % kaikista virkkeenalkuisista konnektiiveista oli additiivisia, 33 % kausaalisia ja loput adversatiivisia. Myös Karvosen tutkimuksessa analyysi poikkeaa tämän tutkimuksen luokittelusta, joten suhteita ei ole mielekäästä suoraan verrata, mutta additiivisten konnektiivien runsaus kieli niiden olevan hyvin tyypillisiä oppikirjoissa. Tämän tutkimuksen aineistossa additiivisista kytkennöistä konjunktiolla *ja* ja partikkelilla *myös* oli aineistossa selvä työnjako; *ja* esiintyy lauseiden välillä, *myös* taas sitoo tyypillisesti virkkeitä toisiinsa.

Julkusen tutkimuksessa (1991: 25) ala-asteen oppikirjat sisälsivät temporaalisia kytkentöjä keskimäärin 0,47 lausetta kohden. Tässä tutkimuksessa temporaalisia kytkentöjä on vain 0,06, joten ero on huomattava. Additiivisten kytkentöjen analysointi poikkesi tämän tutkimuksen analyysistä siinä määrin, etteivät tutkimukset ole keskenään verrannollisia. Kausaalisia kytkentöjä oli Julkusen (mp.) mukaan ala-asteen oppikirjoissa oli lauseessa keskimäärin 0,61 ja adversatiivisia kytkentöjä 0,28, kun taas tässä tutkimuksessa suhteet ovat 0,005 ja 0,002. Tuloksista on siis todettavissa, että suomen kielen tyypillisimpiä kytkentöjä aineistossa on runsaasti, vaikkakaan ei yhtä runsaasti kuin esimerkiksi ala-asteen oppikirjoissa, mutta harvinaisempia kytkentöjä on selkeästi vähemmän.

Kytkennoistä additiiviset ja temporaaliset ovat siis aineistossa tavallisia, kun taas muun muassa adversatiiviset, konsessiiviset ja kausaaliset kytkennät jätetään usein implisiittisiksi. Vaikka aineistossa käytetään erilaisia kytkentöjä, vain kourallinen kuvaa samanaikaisuutta tai aiemmuutta. Temporaaliset kytkennät ilmaisevat lähes aina tapahtuman seuraavan edellisen virkkeen tapahtumaa, ja tyypillisimpiä adverbiaaleja ovat *ensin*, *sitten* ja *genetiivi + jälkeen*. Vaikka *ensin* kuvaa jotakin edeltävää tapahtumaa, se suhteutuu aina jäljessä tulevaan. Aidosti aiemmuutta kuvaavat adverbiaalit kytkeytyvät edellä olevaan:

(84) *Minun pitää lähteä. **Ensin** kuitenkin syön.*

Alkeistason lukijoille tarkoitetuissa teksteissä virkkeiden tapahtumat siis seuraavat toisiaan siinä järjestyksessä, missä järjestyksessä virkkeet ovat. Tätä korostetaan temporaalisin kytkennöin. Myös konjunktiolla kytketyt lauseet osoittavat usein temporaalisia suhteita, mutta ne voivat kuvata mahdollisesti myös muita suhteita. Esimerkin 6.01 virkkeessä *Äiti on väsynyt ja menee nukkumaan* konjunktiolla ilmaistaan kausaalisuutta.

Uwe Römer (2005: 281) toteaa kielen tyypillisempien ja harvinaisempien piirteiden opettamisesta seuraavasti:

I would thus like to argue that learners can become communicatively more competent, i.e. they can become better communicators more easily, if they are taught the most typical things about language phenomena first and if they are confronted with the central features before they are exposed to the less common, marginal features. There probably is not much use in teaching learners things about a language which are not typical of its real use.

Römerin toive pyrkimyksestä opettaa kielenoppijalle kielen tyypillisimmät piirteet ennen harvinaisempia on siis tämän tutkimuksen aineistossa toteutunut, sillä luku- ja kirjoitustaidottomille aikuisille maahanmuuttajille suunnatut opetusmateriaalit sisältävät melko paljon tavallisimpia ja myös jonkin verran harvinaisempia kieliopillisia koheesiokeinoja. Valtaosa koheisiivisista elementeistä rajoittuu kuitenkin persoonapronominien käyttöön ja additiivisiin ja temporaalisiin kytkentöihin. Vertailtuihin, suomea äidinkielenään lukeville jo lukutaitoisille oppijoille tarkoitettuihin teksteihin verrattuna aineisto sisältää selkeästi vähemmän koheesiokeinoja.

6. LOPUKSI

Luku- ja kirjoitustaidottomille aikuisille maahanmuuttajille suunnatut opetusmateriaalit ovat hyvin erikoislaatuisia, sillä mikään muu materiaali ei ole suunnattu yhtäaikaisesti luku- ja kirjoitustaidon, vieraan kielen ja kulttuuritiedon opetukseen. Tässä tutkimuksessa tutkittiin neljää valittua teosta ja niiden tekstilauseiden piirteitä ja erityisesti tekstin sisäistä kieliopillista koheesiota. Tutkimuksessa haettiin vastauksia seuraaviin ydinkysymyksiin:

- Sisältävätkö luku- ja kirjoitustaidottomille aikuisille maahanmuuttajille tarkoitetut tarinamuotoiset tekstit koheesiokeinoja ja millaisia nämä keinot ovat?
- Ovatko tietyt koheesiokeinot tutkituissa teksteissä yleisiä ja miten tulokset vertautuvat yleiskielisiin teksteihin?
- Millaisia tekstejä luku- ja kirjoitustaidottomille aikuisille maahanmuuttajille tarkoitetussa opetusmateriaalissa on? Miten oppikirjakieli ilmenee teksteissä?

Tekstit ovat melko päälausepainotteisia ja useimmiten virkkeet ovat yksi- tai kaksilauseisia. Aineistossa on selkeä korrelaatio virkkeen sana- ja lausemäärien välillä; kun virkkeessä on useita lauseita, sanamäärä on lauseissa pieni. Huolimatta siitä, että luku- ja kirjoitustaidottomille aikuisille maahanmuuttajille suunnatut suomen kielen opetusmateriaalien tekstit ovat alkeistasoa, ne sisältävät lähes kaikkia suomen kielessä käytettyjä koheesiokeinoja. Aineiston tavallisimmat koheesiokeinot ovat myös yleiskielessä tavallisesti käytettäviä, ja harvinaisempia koheesiokeinoja kuten substituutiota sidosjäsenellä on vain vähän. Vaikka asiaproosaan ja oppikirjakielen verrattuna koheesiokeinoja on aineistossa keskimäärin paljon vähemmän, kaikissa teksteissä oli sisäisiä sidoskeinoja ja ne ovat suurimmaksi osaksi hyvin luonnollista kieltä. Sekä virkkeitä että lauseita sidostetaan toisiinsa, ja vähiten koko tekstiä yhteen aineistossa sidostavat rinnastetut päälauseet ja niistä johtuvat ellipsit. Ainoastaan yhden opetusmateriaaliaineiston tekstien koheesiokeinot ovat erityisen yksipuolisia, ja muun muassa persoonapronomineja käytetään hyvin vähän yleiskieleen verrattuna.

Erot eri aineistojen kesken olivat huomattavia. *Naapuri hississä* opetusmateriaali sisältää tutkituista aineistoista vähiten ja yksipuolisimmin koheesiokeinoja. Vaikka hyvälle lukijalle tekstit saattavat näyttäytyä keinotekoisina ja epäkohesiivisina, aloittelevalle lukijalle opetusmateriaalipaketti tarjoaa tekstejä, joiden virkkeet voidaan jokainen käsitellä omana kokonaisuutenaan ilman, että lukijan tarvitsee ymmärtää tekstiä ja sen koheesiokeinojen verkostoa. Virkkeiden semanttiset suhteet on *Naapuri hississä* opetusmateriaalissa usein jätetty implisiittisiksi. *AAMU. Suomen kielen lukemisto*

ja peruskielioppi aikuisille taas sisältää monipuolisesti erilaisia koheesiokeinoja ja pitkiä ja vaikeitakin tekstejä. Aineiston materiaalit vaikenevat loppua kohden ja koheesiokeinot lisääntyvät, ja viimeiset tekstit muistuttavat jo suomea äidinkielenään puhuvien yhteiskuntatiedon oppikirjakappaleita. Vaikka tutkimuksen aineiston lukijakunta koostuu suurimmaksi osaksi alkeistason oppijoista, tekstin koheesio voi vaikuttaa sen ymmärtämiseen. Julkunen (1988: 101) toteaa: ”Hyvä oppikirjateksti jo sinänsä auttaa oppilasta ymmärtämään lukemaansa.” Sidosteinen teksti voi auttaa myös muistamaan idiomaattisia ilmauksia helpommin; kun oppija muistaa, että *ensin saunovat miehet*, hän myös helposti muistaa, että *sitten saunovat naiset*.

Erittäin kiinnostavia jatkotutkimusaiheita ovat muun muassa aineiston leksikaalinen koheesio ja sen suhde kieliopilliseen koheesioon ja mahdollisten uusien materiaalien vertautuminen tässä tutkimuksessa analysoituihin teoksiin. Myös oppijoiden kirjoitelmien ja suullisten tuotosten koheesiokeinojen tutkiminen ja vertailu tämän tutkimuksen tuloksiin voivat olla mahdollisesti hedelmällisiä jatkotutkimuksia. Luku- ja kirjoitustaidottomille aikuisille maahanmuuttajille suunnattua opetusmateriaalia voidaan myös tutkia eri näkökulmista, ja aiheen ajankohtaisuuden ja aineiston tuoreuden vuoksi näin tullaan varmasti myös tekemään.

LÄHDELUETTELO

Aineisto:

KEMPPAINEN, M., LAHTONEN, S. – KERÄNEN, A. 2009: *Naapuri hississä ja muita tarinoita luku- ja kirjoitustaidottomien aikuisten suomen kielen opetuksen tueksi*. OPH: Verkkomateriaali. – http://www.hel.fi/wps/wcm/connect/659dc48040075510904f9720cef9eafe/naapuri+hississa_koko+materiaali.pdf?MOD=AJPERES. 11.4.10

LAINEN, R., UIMONEN, E. – LAHTI, Y. 2006: *Aasta se alkaa*. Helsinki: OPH.

LAPPALAINEN, U. 2006: *AAMU. Suomen kielen lukemisto ja peruskielioppi aikuisille*. Helsinki: OPH.

PIIKKI, A – VÄLKESALMI M. 2004: *Helppoa suomea*. Helsinki: OPH.

Kirjallisuusluettelo:

BLOM, R. 2008: *Eleet kieliopin opettamisen ja oppimisen apuna suggestopedisessä S2-aikuisopetuksessa*. pro gradu –tutkielma. Tampereen kieli- ja käännöstieteiden laitos.

ENKVIST, N. E. 1975: *Tekstilingvistiikan peruskäsitteitä*. Helsinki: Gaudeamus.

HAKULINEN, A. 1985: On Cohesive Devices in Finnish. – Sözer, E. (toim) *Text Connexity, Text Coherence. Aspects, Methods, Results*. s. 337-362. Hampuri: Buske.

HAKULINEN A. – KARLSSON, F. 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 350. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

HAKULINEN, A. – KARLSSON, F. – VILKUNA, M. 1980: *Suomen tekstilauseiden piirteitä: Kvantitatiivinen tutkimus*. Helsingin yliopiston yleisen kielitieteen laitos.

HALLIDAY, M. A. K. – HASAN, R. 1990: *Cohesion in English*. Kymmenes painos. Lontoo: Longman.

HALME, N. 2008: *Kahdeksan luku- ja kirjoitustaidottoman aikuisen maahanmuuttajan suomen kielen luku- ja kirjoitustaito kuuden kuukauden intensiivisen opiskelun päätteeksi*. pro gradu –tutkielma. Turun yliopiston kielten laitos.

HEIKKINEN, M. 2009: *”Opettaja, minä osaa sanoo, ei kirjoittaa!” Luku- ja kirjoitustaidottomien aikuisten maahanmuuttajien suomen kielen kehitys puolen vuoden aikana*. pro gradu –tutkielma. Turun yliopiston kielten laitos.

HIIDENMAA, P. 2003: *Suomen kieli – who cares?* Keuruu: Otava.

HIRSJÄRVI, S. – HURME, H. 2000: *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Yliopistopaino.

- ISK = HAKULINEN, A. – VILKUNA, M. – KORHONEN, R. – KOIVISTO, V. – HEINONEN, T. – ALHO, I. toim. 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- JOKINEN, P. – IMMONEN-OIKKONEN, P. – NISSILÄ, L. toim. 2009: *Kommentoitu luettelo maahanmuuttajataustaisten opetuksen ja koulutuksen materiaaleista*. Helsinki: OPH.
- JULKUNEN, M-L. 1988: *Oppikirja tekstianalyysin kohteena*. Joensuun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia 21. Joensuun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta.
- JULKUNEN, M-L. 1991: Text Types and Teaching of Concepts in Finnish School Books. – Julkunen, M-L., Selander, S. ja Åhlberg, M. *Research on Texts at School*. Joensuun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta.
- JULKUNEN, M-L. – SELANDER, S. – ÅHLBERG M. 1991: *Research on Texts at School*. Joensuun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta.
- KARVONEN, P. 2005: *Oppikirjateksti toimintana*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KONSTI, P. – KORPELA, H. – LUUSALO, A. 2008: *Juttuja ja tuttuja. Selkokielen lukukirja*. Helsinki: OPH.
- KROOKS-SORRI, P. 2007: Aikuinen luku- ja kirjoitustaidoton maahanmuuttaja oppijana. – Laine, R., Nissilä, L. ja Sergejeff, K. (toim) *Eväitä, esimerkkejä ja kokemuksia. Luku- ja kirjoitustaidon opetus aikuisille maahanmuuttajille*. s. 15–25. Helsinki: OPH.
- KULKKI-NIEMINEN, A. 2010: *Selkoistettu uutinen. Lingvistinen analyysi selkotekstin erityispiirteistä*. Väitöskirja. Tampereen yliopiston kieli- ja käännöstieteiden laitos.
- LAINEN R. 2007: Katsaus oppimateriaaleihin. – Laine, R., Nissilä, L. ja Sergejeff, K. toim. *Eväitä, esimerkkejä ja kokemuksia. Luku- ja kirjoitustaidon opetus aikuisille maahanmuuttajille*. 155–163. Helsinki: OPH.
- LAINEN, R. – LEINONEN, A. 1994: *Ikkuna Suomeen. Opetusmoniste luku- ja kirjoitustaidottomille ulkomaalaisille aikuisille*. Helsinki: OPH.
- LAINEN, R. – NISSILÄ, L. – SERGEJEFF, K. toim. 2007: *Eväitä, esimerkkejä ja kokemuksia. Luku- ja kirjoitustaidon opetus aikuisille maahanmuuttajille*. Helsinki: OPH.
- MIKKULAINEN, T. 2006: ”Hauskat asiat ovat helpommin oppia kuin tylsiä asioita.” *Draaman keinot suggestopedisessä S2-opetuksessa*. pro gradu –tutkielma. Tampereen kieli- ja käännöstieteiden laitos.
- MYLLYMÄKI, V. 2008: ”Miten saada maahanmuuttajaopiskelija ymmärtämään, miksi hän opiskelee?” *Keski-Suomen alueen aikuisten maahanmuuttajien opettajien täydennyskoulutustarpeet*. pro gradu –tutkielma. Jyväskylän yliopiston kielten laitos.
- OPH 2006 = Opetushallitus 2006: *Luku- ja kirjoitustaidottomien aikuisten maahanmuuttajien koulutus: Suositus opetussuunnitelmaksi*. Helsinki: OPH.
- OPH 2007 = Opetushallitus 2007: *Aikuisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutus:*

Suositus opetussuunnitelmaksi. Helsinki: OPH.

OPH 2008 = Opetushallitus 2008: *Maahanmuuttajien ammatilliseen peruskoulutukseen valmistava koulutus.* Helsinki: OPH.

REINHART, T. 1980: Conditions for Text Coherence. – *Poetics Today* 1. 161–180.

RÖMER, U. 2005: *Progressive, Patterns, Pedagogy: A Corpus-Driven Approach to English Progressive Forms, Functions, Contexts and Didactics.* Amsterdam: John Benjamin's Publishing Company.

SAINIO, A. toim. 1994a: *Selkoa selkokielestä.* Helsinki: Kirjastopalvelu Oy.

SAINIO, A. 1994b: Selkotekstit ulkomaalaisten opetuksessa – Sainio, A. toim. 149–154. *Selkoa selkokielestä.* Helsinki: Kirjastopalvelu Oy.

SÖZER, E. toim. 1985: *Text Connexity, Text Coherence. Aspects, Methods, Results.* Hampuri: Buske.

TURUNEN, M. 1994: ”Selkokielen määrittelystä”. *Selkoa selkokielestä.* Sainio, A. toim. 21–32. Helsinki: Kirjastopalvelu Oy.

VIITEKEHYS 2003 = *Eurooppalainen viitekehys: Kielten oppimisen, opettamisen ja arvioinnin yhteinen eurooppalainen viitekehys.* Helsinki: WSOY.

VIRTANEN, H. 2009: *Selkokielen käsikirja.* Helsinki: Oppimateriaalikeskus Opike.

VÄLKESALMI, M. 1993: *Kaikki mukaan. ABC-kirja aikuisille.* Helsinki: OPH.

Internetlähteet:

FINLEX. Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta – 9.4.1999/493. [http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990493?search\[type\]=pika&search\[pika\]=laki%20maahanmuuttajien%20kotouttamisesta](http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990493?search[type]=pika&search[pika]=laki%20maahanmuuttajien%20kotouttamisesta) 11.4.10

FINLEX. Ulkomaalaislaki 30.4.2004/301 – [http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20040301?search\[type\]=pika&search\[pika\]=ulkomalaislaki](http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20040301?search[type]=pika&search[pika]=ulkomalaislaki) 11.4.10

LOUNELA, M. 2008 *Tekstien kvantitatiivisia piirteitä: teksti ja tekstijoukko määrällisten muuttujien valossa.* – <http://www.kotus.fi/index.phtml?s=2451>. 21.10.10

MAAHANMUUTTOVIRASTO. Maahanmuuton vuosikatsaus 2009. – <http://www.migri.fi/download.asp?id=Maahanmuuton+vuosikatsaus+2009;2007;{BFD5E49E-A1D0-4FE3-9E98-9D019F780E2E}> 2.9.10

OPETUSHALLITUS. Maahanmuuttajien koulutuksen tilastot. http://www.oph.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/oph/embeds/110096_Maahanmuuttajien_ammattilliseen_peruskoulutukseen_valmistavan_koulutuksen_opiskelijamaarat_2008-2009.pdf 18.4.10

SISÄASIAINMINISTERIÖ. Maahanmuuttosanasto ja tilastotietoja.
– <http://www.intermin.fi/intermin/home.nsf/pages/OBA8FB29A87335EAC225767E00495CC?opendocument> 18.4.10

TYÖLLISYYSKERTOMUS 2009. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Työ ja yrittäjyys
20/2010. http://www.tem.fi/files/26505/TEM_20_2010_netti.pdf 18.4.10

UNESCO 2008 = Unesco 2008: *International Literacy Statistics: A Review of Concepts, Methodology and Current Data*. Montreal: Unesco Institute for Statistics. 11.4.10